

DİNÎ EDEBİYATIMIZIN BAŞLICA ÜRÜNLERİ

AGÂH SIRRI LEVEND

Ümmet çağındaki Türk edebiyatının en önemli ve en bereketli ürünleri dinî eserlerdir. Bu konuda, sanat heyecanı ile yazılan şiirlerden, birer öğüt olarak kaleme alınan yazılara varıncaya dek, her eser “dinî edebiyat” çerçevesi için girer. Edebiyat tarihi bakımından bu çerçeveyi daha da genişletmek gerekir. Sanat kaygısı taşımayan eserlerin birçoğu, edebiyat tarihçisinin vazgeçemeyeceği belgeler arasında yer alır.

Konuyu bu açıdan ele alarak, ümmet çağında yazılmış dinî eserlerimizi geniş bölümler içinde toplayabiliriz.

Dinî eserlerin yazarları arasında, “ehl-i sünnet” inancı içinde şerîat esaslarına bağlı olanlar bulunduğu gibi, türlü tarikatların birine katılanlar ve “mu'tezile” den olanlar vardır. Hepsi için ilk kaynak *Kur'an* ile *Hadis*'dir. Ancak “ehl-i sünnet” ile, doğru bilinen tarikatlardan birini izleyenler, *Kur'an* ile *Hadis*'in çizdiği çerçeveden çıkmazlar. “Bâtıl” tarikatlardan birine bağlı olanlar, “te'vil” yoluna saparak bu iki kaynaktaki hükümleri diledikleri gibi yorumlamağa çalışırlar.

Dinî eserlerden *Kur'an* ve *Hadis* çevirileri ile tefsirleri, fıkıh, kelâm, akaid, tasavvuf, evliya ve enbiya kıssaları, tabakat ve menakıp kitapları, dinî edebiyatın çeşitli kaynaklarıdır. Güçlü bir medrese öğrenimi görek doğu kültürü ile beslenen, Arapça ve Farsçayı ana dillerinden iyi bilen Türk şairlerinin, bu ilk kaynaklardan aldıkları esinle yazdıkları eserler, dinî edebiyatın başlıca ürünleridir. Sanat kaygısı elbet hepsinde aynı derecede değildir. Ama taşıdıkları dinî heyecan, bu eserlere edebî bir nitelik vermiştir. Bu edebî eserleri, önce “dinî-şer'î” ve “dinî-tasavvufî” olarak iki geniş çerçeve içine alabiliriz.

Dinî-şer'î eserler:

- a) Tevhidler ve Münacatlar,
- b) Na'tlar ve Mi'raciyeler,
- c) Esmâ-i Hüsnâ ve Esmâ-i Nebî şerhleri ile muammaları,

- ç) Kırk, Yüz ve Bin hadis çevirileri,
- d) Siyerler ve Şemâyiller,
- e) Mevlidler,
- f) Hilyeler,
- g) Kaside-i Bürde ve Bür'e çevirileri,
- h) Muhammediyye, Ahmediyye ve benzerleri,
- i) Mersiyeler ve Makteller,
- j) İman, itikad ve ibadetle ilgili eserler,
- k) Mucizeler,
- l) Dinî hikâyeler.

Dinî-Tasavvufî eserler:

- a) Uyarıcı eserler,
- b) Tasavvufî klasik şiirler,
- c) İlahiler,
- d) Nefesler,
- e) Devriyeler,
- f) Tasavvufî ve felsefî hikâyeler.

Konulara göre bölümlere ayırdığımız dinî eserler, amaçları bakımından da dört kümeye ayrılabilir:

a) Bilimsel eserler: Bunlar medrese öğrenimi görmüş bilginler ve aydınlar için Arapça ya da ağır bir dil ve deyişle Türkçe yazılmıştır.

b) Sanat kaygısı gözetmeden, salt öğretmek amacıyla kaleme alınan eserler: Bunlar, halka anlayacakları bir dil ve deyişle gerekli gerçekleri ve esasları bildirir.

c) Uyarıcı eserler: Halk için kaleme alınmakla birlikte, bu gibi eserlerde sanatın ve nazım tekniğinin "telkin" edici gücünden de yararlanılmıştır. Düşünce, duygu, dinî ve tasavvufî neşve aynı derecede yer alır. Oldukça sade bir dille, biraz da özenilerek yazılmış bulunan bu eserler daha çok manzumdur.

ç) Sırf sanat kaygısıyla aydınlar için kaleme alınan eserler: Bunlar, klasik divan edebiyatının bu konudaki ürünleridir. Çoğu manzum olan bu eserlerde egemen olan, düşünceden çok deyiştir; dinî ve tasavvufî neşvedir,

Tevhid ve Münacat

Tevhid ile münacatların konusu Tanrı'dır. Şair hangi konuyu ele alırsa alsın, eserine "besmele" ile başlamayı, önce Tanrı'nın birliğini belirtmeği,

kendini ve bütün âlemleri yaratan Tanrı'ya şükretmeyi bir görev bilir. "Tevhid" de esas düşünce, Tanrı'nın birliği noktasında toplanır. Şair Tanrı'nın tek gerçek varlık olduğunu, bütün gücün onda toplandığını, "esmâ ve sıfât" ını sayarak belirtir. Yaradılışı anlatır. Dinî ilkelere işaret eder, başlıca sorunlara dokunur¹.

Münacat'ta ise, Tanrı'nın büyüklüğü ve gücü karşısında, güçsüzlüğünü ve hiçliğini duyan, kendinin güneşten bir zerre olduğunu düşünen mü'minin yakarışı manzumenin özüdür. Şair burada Tanrı'ya şükreder; işlediği suçlardan ötürü bağışlanmasını yalvarır.

Tevhidle münacatın aynı manzumede birleştiği de olur. Böylece şair, Tanrı'nın gücünü belirttikten sonra, kendi hiçliğini de söyleyerek şükretmekle eserini bitirmiş olur.

Şair tevhid ile münacata ya doğrudan doğruya girer ya da kasidelerde olduğu gibi, şairce bir tasvir yaptıktan sonra, bir "giriz-gâh" la asıl maksadına geçer.

Esasda birleşen şair, dokunduğu kimi konuları bağlı bulunduğu mezhep ve tarikatın açısından ele alır. Örneğin yaradılışı anlatırken, şair "ehl-i sünnet"tense, bunu şeri'at hükümlerine uygun olarak açıklar. Eğer "ehl-i tasavvuf" tansa, aşkın varlığın nedeni olduğu düşüncesine dayanarak "ilâhî tecellî"yi anlatır.

Tanınmış tevhid ve münacatlardan birkaçı:

Fuzulî (ö.H. 963=M. 1555/1556) nin, divanında

Hevâ 'arâyis-i gül-zâra oldu çihre-güşâ
Bahâr gül-şene giydürdi hulle-i hâzrâ

matlayla başlayan ilk kasidesi.

Fuzulî, bu ilk kasidesine bahar tasviriyle başlıyor. Baharın gürlüğüyle canlanıp yeşeren tabiattan, ağaçlardan, çiçeklerden, kuşlardan, çimenden, akan sudan, gülden, bülbülден, bir mazmunla söz ederek "teşhîs ve intâk" sanatı içinde bunlara birer varlık verip, Tanrı'nın birliğini anlatıyor, kimini doğru kimini eğri yolda gösterdikten sonra, evreni kaplayan bu denli geniş ve tükenmez "kudret" in elbet bir sahibi vardır, diyor. Bu başlangıçtan

¹ Tevhidler için bkz.; Ali Nihat Tarlan, *Divan Edebiyatında Tevhidler*, IV fasikül, İstanbul 1936, Burhaneddin Mat.; Ali Nihat Tarlan, "Hamd" *İlâhiyat Fakültesi İslâmî İlimler Enstitüsü Dergisi*, Ankara, 1959.

sonra asıl maksada geçerek o büyük "kudret"i belirtiyor. En sonunda da kendi güçsüzlüğünü ve suçunu söyleyerek Tanrı'dan bağışlamasını yalvarıyor.

Tevhid ile münacatın birleşmiş olduğu bu kasidenin "nesib" bölümünde şair, çağının anlayışına uyarak, sürümde olan gerçek ve "bâtıl" birçok bilimlere dokunuyor. Böylece türlü bilimlerin terimleriyle mazmunlar meydana getirerek, doğu kültürüyle divan sanatındaki yetkisini göstermiş oluyor. Kasidenin asıl önemi "nesib" bölümündedir².

Bağdathî Ruhî (ö.H. 1014=M. 1605)nin, divanının başında "Münacat bedergâh-ı Kaadî'l-hâcât" başlıklı ve

Dil-i sevdâ-zedemi cezb ideli hubb-ı İlah
Bir olupdur nazar-ı himmetüme küh ile kâh

matla'lı "terci'-i bendi".

Ruhî'nin münacatı bu konudaki manzumeler arasında en sade, en açık olanıdır; "tasannu"dan uzaktır ve içtenlikle kaleme alınmıştır.

Nev'izade Atayî (d.H. 991=. 1583- ö.H. 1045=M. 1635/36)nin *Yusuf u Züleyha* mesnevisinin başındaki "Münacat-ı Kaadî'l-hâcât" başlıklı ve

İlahî 'ayn-ı 'ışkum rüşen eyle
Murâdum Yüsufına revzen eyle

matla'lı manzumesi.

Atayî'nin bu manzumesi, özel bir amaçla kaleme alınmış münacattır. Yusuf ve Züleyha kıssasını eserine konu olarak seçen şair, göreneğe uyarak Tanrı'nın adını anmak ve ona yalvarmakla işe başlıyor. Bu münacatta konuya uygun olarak Yusuf'un güzelliği, Züleyha'nın aşkı, Yakub'un sabrı, kuyu, zindan gibi kavramlar birer mazmuna esas olmaktadır. Böylece şairin, Yusuf ve Züleyha kıssasına başlayacağını, eserin adını görmesek de, anlamış oluyoruz. Şair Tanrı'ya yalvarırken, eseri için başarı dilediği sırada, sözünü Yusuf gibi güzelleştirmesini, Yakub'un yüzüsuyu hürmetine tazeliğe değerlendirmesini, Pîr-i Ken'an'ın özlemine kavuşmasında olduğu gibi, gözyaşı Nil'ini derya gibi artırmasını diliyor.

Nabi (ö.H. 1124=M. 1712) nin, divanında

Bu gül-sitânda benümçün ne gül ne şebnem var
Bu çâr-sûda ne dâd ü sited ne dirhem var

matla'ıyla başlayan tahmisi.

² Bu kasidenin "nesib" bölümünün şerhi için bkz., Agâh Sırrı Levend, "Divan Edebiyatı: kelimeler ve remizler", *Felsefe ve İctimaiyat M.*, c. 1, sayı 1, mayıs 1927 vd.

Nabi'nin bu manzumesi tevhid ve münacat başlığını taşıyor. Tahmis başlığı altında divanı içinde yer alıyor. Ama münacat ve tevhidlere esas olan başlıca düşünceleri kapsıyor: "Kudret ve tassarruf" un gerçek sahibi Tanrı'dır. Bütün varlıklar onun eseridir. Dünyaya gelip gitmek kimsenin elinde değildir. Vücut iğreti, hayat emanettir. Kulun görevi boyun eğmektir. Beni doyuran Tanrı'nın keremidir. Aldığım bir soluk bile onun lütfudur. Onun takdiri olmadan rızıkımı alamam; payımdan fazlasını elde edemem. Beni yoktan var eden, ana dölyatağında iken besleyen, her türlü besinle yetiştiren Tanrı'dır. O "zuhûr-ı cemal"ine benimle perde çekti.

Şair burada tasavvufun esas inancına dokunuyor: Varlıklar ve yaratıklar arasında en son "tecelliye mazhar" olan insandır. Yaratıklar zincirinin halkası insanda tamamlanmış oluyor. İnsanda Tanrı'nın "esmâ ve sıfât"ı özet olarak toplu bir halde bulunmaktadır. Şair "tecceliyat-ı Huda"yı bir kez daha tekrarladıktan sonra, olanaklar hazinesinin kimi kez boş kimi kez dolu olduğunu, bir oyun yeri (şişe-hane) olan "devran"ın yeni yeni biçimler gösterdiğini, bu eski bağ (dünya)ın her an tuhaf yemişler saçtığını söylüyor. En sonunda:

Bu kâr-ḫânedede bilsem neyem benüm nem var
mısraını tekrarlayarak Tanrı karşısındaki hiçliğini belirtiyor.

Arpaemini-zade Sami (ö.H. 1146=M. 1733)nin, divanında "Münacat be Kaadî'l-Hâcat" başlıklı

Ḳalmasun dilde ḫayâl-i mâsivâ
Yâ İlahî ıṣṣ-ı pâkuñle senüñ

beytiyle başlayan manzumesi.

Sami'nin bu tasavvufî münacatı "murabba'-ı mütekerrir" biçimindedir. Her kıtanın dördüncü mısraı

Yâ İlahî ıṣṣ-ı pâkuñle senüñ

olarak "tekerrür" etmektedir.

Ziya Paşa (ö.H. 1297=M. 1880)nın

Bu kâr-gâh-ı şun' aceb ders-ḫânedür
Her naḳş bir kitâb-ı ledünden nişânedür

beytiyle başlayan terci'-i bendi.

Ziya Paşa'nın on iki bendlik bu terci'-i bendi, divan edebiyatı çerçevesi içinde kaleme alınmış en başarılı münacatlardan biridir. Evrene ibretle bakan şair, düştüğü şaşkınlık içinde, birbirine karşıt olayları sayıp döktükten sonra kendi güçsüzlüğünü söylemekten başka çare bulamıyor: Cihan Tanrı'nın mülküdür, bildiği gibi davranır; evreni isterse yok, isterse var eder, dedikten sonra, her bendin sonunda tekrarladığı

Sübhâne men tehayyere fî şun'ihî'l-ukûl
Sübhâne men bikudretihi yu'cizü'l-fuhûl³

beytiyle manzumesini bitiriyor⁴.

Kaside, murabba', terci' biçimlerinde yazılan, ya da mesnevîlerin başına eklenen tevhid ve münacatlardan başka, bu konuda ayrıca kaleme alınan eserler de vardır. Bunlar "tevhid-name", "vahdet-name" adlarını taşır.

Vahdet-nameler arasında, XV. yüzyıl bilginlerinden Abdurrahim Karahisarî'nin H. 865=M. 1460'da bitirdiği *Vahdet-name*⁵ ile İshak Hocası Ahmed (ö.H. 1120=M. 1708) in *Vahdet-name-i Âlem-engiz*⁶'i ün kazanmıştır. Bunların ikisi de manzumdur.

Ahmed'in 2918 beyit tutan eserinde, evrenin yaratılışından başlayarak burçlar, gezegenler, "anâsır-ı erbaa" gök ve yerle ilgili olaylar, dört mevsim, "mevâlîd-i selâse" açıklandıktan sonra, Âdem Peygamber'in yaratılışına geçiliyor. Felekler, peygamberler ve peygamberle ilgili başlıca olaylar ve mucizeler anlatılıyor. Sonunda Hz. Muhammed'in doğuşundan önceki olaylar ve peygamberliğinden sonraki mucizeler anlatılarak Tanrı'ya yakarış ve tövbe ile eser bitiyor.

Ayrıca "münacat-name" ve "tazarru'-name" adlarını taşıyan mensur eserler de vardır. Bunların arasında en önemlisi XV. yüzyıl yazarlarından

³ Beytin anlamı: Ben o kimseyi "takdis ve tenzih" ederim ki, akıllar onun eserini gördükçe şaşar kalır. Yine o kimseyi "takdis ve tenzih" ederim ki, kudretiyle en yüksek bilginleri "acz" içinde bırakır. Beytte "men" kelimesiyle belirtilen Tanrı'dır.

⁴ Ziya Paşa'nın bu terci'-i bend'i için bkz., Külliyyat-ı Ziya Paşa (nazım kısmı), hazırlayan: Süleyman Nazif, İstanbul, 1342-1924, Kanaat kitabevi, s. 121-133.

⁵ Abdurrahim Karahisarî, *Vahdet-name*, İstanbul'da 1003'de istinsah edilmiş bir nüshası bendeki yazmalar arasında.

⁶ İshak Hocası Ahmed, *Vahdet-name*. İstanbul, 1302. Hafız Refi' yayını.

Maazoğlu Yahya'nın *Münacat-name*⁷siyle, Sinan Paşa (ö.H. 891=M. 1486) nın *Tazarru'-name*⁸si ve Ali Şir Nevaî (ö.H. 907=M. 1051)in *Münacat-name*⁹sidir.

Na't ve Mi'raciye

Na't, övgü anlamına gelir. Yalnız "na't" ya da "na't-ı şerif" denilince peygamber için yazılanlar anlaşılır. "Çihar Yar" denilen ilk dört halife için yazılanlara "na't-ı Çihar Yar" denilir. Yalnız Halife Ali ve on iki imam (eimme-i isnâaşer) için yazılan na'tlar da vardır. Na'tlarda, Hz. Muhammed'in Tanrı'nın en sevgili kulu olduğu, "Levlâke lemâ halaktü'l-eflâk" sözüne işaret edilerek, âlemlerin onun yüzüsuyu hürmetine yaratıldığı belirtilir. Peygamber'in mucizeleri, gazveleri anlatılır. Ahirette mü'minlere yardım edeceği tekrarlanarak şefaatine sığınılır. Hz. Muhammed, Seyyidü'l-beşer, Hâtemü'l-enbiya, Hulâsa-i mevcud, İlet-i tekvin" gibi sıfatlarla anılır.

Divan edebiyatında hemen her şairin birkaç na'tı bulunur. Sabit'in, Sami'nin, Nazîm'in na'tları en tanınmış olanlarından. Nazîm en çok na't söylediği için "na't-gû" sanını almıştır. Na'tların kimisi türlü makamlarda bestelenmiştir. Camilerde ve tekkelerde okunur. Na't okuyanlara "na't-hân" derler.

Tanınmış na'tlardan birkaçı:

Zatî (ö.H. 953=M. 1546) nin

 Kâmetüñ ey bû-sitân-ı lâmekân pîrâyesi
 Nûrdan bir servdür düşmez zemîne sâyesi

matla'ıyla başlayan bu gazeli içtenliği ve sadeliğiyle ün kazanmış ve bestelenmiştir. Sık sık okunur.

Sabit (ö.H. 1124=M. 1712)in, "Na't-ı Şerif-i Nebevî" başlıklı ve

 Gel ey gönül olalum dil-güşâd-ı çeşm-i şühüd
 Yeter bu kûrî-i zill ü hevân-ı hüd u nebüd

matla'lı kasidesi.

Maazoğlu Yahya, *Münacat-name* 964'de istinsah edilmiş bir nüshası bendeki yazmalar arasında.

⁸ Sinan Paşa, *Tazarru'-name*, 893'de istinsah edilmiş güzel bir nüshası, TDK Ktp. No. A/12. Eserin kimi parçaları Ebüzziya Tefik tarafından yayınlanmıştır: *Numune-i Edebiyat-ı Osmanîyye*, 2. bas. İstanbul, 1302, s. 7-19.

⁹ Nevaî, *Münacat*, bir nüshası Süleymaniye Ktp., Fatih No. 4056, külliyatı içinde, yk. 1 b-2 b.

Sabit'in bu kasidesi, sayılı na'tlar arasında yer alır. Şair, na'tının başında gönlüne seslenerek, nefse düşkünlükten yakınır. Geçici hevesler uğruna üzüntüler içinde boşuna uğraşıp didinmekden pişmanlık gösterdikten sonra, yalancı umutlar arkasında geçici nimetlere aldanarak, makam sahibi kişilerin kapısının tozuna alını sürecektir yerde, Tanrı'nın övdüğü o padişah (Hz. Muhammed) tan dilekte bulun, ona yalvar, diyerek Peygamber'i övmeğe başlıyor. Ümmetine şefaathetmesini diliyor. Sonra Peygamber'e seslenerek, kutsal nesnelere ve olaylar adına, ümmetinden rahmetini esirgememesini ve son nefesinde yardım ederek, Tanrı'nın birliğini dilinden düşürmemesi, meleklerin sorularını cevaplandırabilmesi için güç vermesini diliyor.

Sabit, divan edebiyatındaki yetkisini göstermek için, anlaşılması güç kelimeler kullanarak konu ile ilgili birçok kavramı arka arkaya sıralamış, böylelikle ustalıkla bir na't meydana getirmiştir. Bu na't, çağdaşlarımızca çok beğenilmiş ve "tanzir" edilmiştir.

Sami (ö.H. 1146=M. 1733) nin na'tı. Sami'nin divanının başındaki

Olunca perde-brendâz-ı nazra çeşm-i şühüd
Göründi âyine-i dilde Çihre-i Mağşud

matla'lı kaside.

Sami'nin bu uzun na'tı, Sabit'in na'tına nazîredir. Şair, tasavvuf çerçevesi içinde, aşkın yaradılışın nedeni olduğunu, varlıkların aşkla tecelli ettiğini söyleyerek, aşkın gücünü anlatıyor. Sonra Hz. Muhammed'i övüyor. Daha sonra Peygamber'e seslenerek, bütün yaratıkların kendi yüzüsuyu hürmetine yaratıldığını söyledikten ve bu yolda övgüyü sürdürdükten sonra güçsüzlüğünü söyleyerek kutsal olayların ve gerçeklerin aşkı için kendine doğru yolu göstermesini diliyor.

Nazîm (ö.H. 1139=M. 1726) in, divanındaki

Âftâb-ı şubh-ı "mâ evhâ" Habîb-i Kibriyâ
Mâh-tâb-ı şâm-ı "ev ednâ" Habîb-i Kibriyâ

matla'lı kasidesi.

Nazîm'in, 5 bölüme ayrılan 500 sayfalık divanının yarısından çoğu na'ttır. Bundan ötürü "na't-gû" sanını almıştır. Örnek olarak aldığımız kaside en çok sevilip beğenilen na'tlardan biridir.

Mi'rac ise, "yukarı çıkma" anlamına gelen "uruc" mastarından "ism-i âlet" tir; merdiven demektir. Peygamber'in göğe çıkması olayını belirten

bir ad olmuştur. Bu konu üzerine yazılan eserlere “mi’raciye, mi’rac-name” denilir.

H. Muhammed’in Peygamberliğinin 12. yılında, receb ayının 27. gecesini amcasının kızı Ümmü Hânî’nin evinde iken, Cebrail gelerek, Tanrı’nın kendisini çağırdığını bildirdi. Yanında “Burak” vardı. Burak’ın görünüşü katırdan küçük eşekten büyüktü, insan yüzü gibi idi. H. Muhammed Burak’a bindi. Burak’ın ayağı yere dokunmadan Mekke’den Mescid-i Aksâya geldiler. Beytül-Mukaddes’de Burak’dan indiği zaman bütün peygamberler tarafından karşılandı. Mescid-i Aksâ’da namaz kıldıktan sonra, Cebrail onu elinden tutarak dışarı çıkardı. Ansızın bir mi’rac yani merdiven görüldü; bir ucu taşa, bir ucu gökte idi. Cebrail H. Muhammed’i kanadı üzerine alıp göğe çıkardı. Bir söylentiye göre Burak’a binip çıktı. Birinci gökte bütün melekler tarafından karşılandı. Sonra her kat gökte ayrı ayrı peygamberler tarafından karşılanarak Beytül-Ma’mur’a çıktı. Burada melekler tavaf ederlerdi. Oradan Sidretül-Müntehâ’ya vardı. Daha sonra yetmiş hicabı yani perdeyi geçtikten sonra, yeşil bir döşek olan “Refref” görüldü. Peygamber Refref’e oturdu. Refref onu kürsiye dek götürdü Orada yine yetmiş hicabı geçip “Arş”a vardı. Arşın nuru Peygamber’i kapladı. Peygamber nurdan başka bir şey göremez oldu. Orada Tanrı’yı kalb ya da baş gözüyle gördü. Geri döndüğü zaman yine Refref’le Sidretül-Müntehâ’ya geldi. Cebrail orada bekliyordu. Peygamber sırasıyla gökleri inerek Beytül-Mukaddes’e, oradan Burak’a binip Mekke’ye döndü.

En eski mi’raciyelerden biri, Mâlik Bahşi’nin H. 840=M. 1436’da Uygur harfleriyle yazdığı *Mi’rac-name*’dir ki, tek nüshası Paris’de Bibliothèque Nationale’dedir (Supplement, No. 190). Bu mensur *Mi’rac-name*, Arap harflerine çevrilerek aynı kitaphaktaki (Ancien fonds, No. 257) manzum bir *Mi’rac-name* parçasıyla birlikte yayınlanmıştır¹⁰.

Vambery de Çağatay araştırmalarında kimi mi’rac-name parçalarını yayınlamıştı¹¹. Kansu Gavri’nin hazinesinde bulunan bir *Mi’rac-name* de bugün elimizdedir¹².

Sayısız mi’raciyeler arasında Ganî-zâde Nâdirî (ö.H. 1036=M. 1626), Nev’î-zade Atayî (ö.H. 1045=M. 1635/36), Sabit (ö.H. 1124=M. 1712), Nabi (ö.H. 1124=M. 1712), Nazîm (H. 1139=M. 1726), Nâyî Osman Dede (ö.H.

¹⁰ *Mi’râdj-nameh*, A. Pavet de Courteille, Paris, 1882.

¹¹ Bkz., “Türk Dili Yadıgârları”, *Millî Tetebbu’lar M.*, 1331, sayı 4, s. 90.

¹² Topkapı Ktp., Koğuşlar, No. 989.

1142=M. 1729), Abdullah Salâhî-i Uşşakî (ö.H. 1196=M. 1781), İzzet Molla (ö.H. 1245=M. 1829)nın mi'raciyeleri ün kazanmıştır. Bunlardan Nâyî Osman Dede'nin eseri yine kendi tarafından, her parçası türlü makamlarda bes-telenmiştir. Tekkelerde ve dergâhlarda özellikle mevlevî tekkelerinde oku-nurdu ¹³.

Tanınmış mi'raciyelerden ikisi:

Sabit (ö.H. 1124=M. 1712)nin divanında

Ûşâ ferhunde-ahter leyle-i mümtâz ü müstesnâ
Ki 'unvân-ı berât-ı kadri sırr-ı süre-i Esrâ

matla'lı mi'raciyesi.

Şair, gece tasviriyle kasidesinde baylıyor. Tasvir bitince övgüye geçiyor. Hz. Muhammed'in doğuşunda meydana gelen olaylara ve mucizelere değin-dikten sonra mi'raca geçerek Burak'ı tasvir ediyor. Peygamber'in ilk adım-da Mescid-i Aksâ'ya, daha sonra "ev-e a'lâ" ya çıktığını, sırasıyla felekleri geçtiğini, her feleğe hâkim olan yıldızların nitelikleriyle yapılmış mazmunlar içinde anlatıyor. Daha sonra Hz. Muhammed'in Sidre'de Cebrail ile Burak'dan ayrıldığını, Refref'le yüzbinlerce ışıktan ve karanlıktan geçtiğini, Ref-ref'den ayrılarak yalnızca "Âlem-i Lâhût'a eriştiğini, "Harâm-i Kâbe kav-seyn"e girdiğini, "ev ednâ" derecesinde yaklaştığını, orada sessiz ve harfsiz Tanrı'nın "sohbetine mazhar" olduğunu, böylece amacına erdikten sonra "ya Hu" deyip, "âyet-i rahmet" gibi yere indiğini, ümmetine "besmele" ile "beş vakit namaz"ı armağan olarak getirdiğini anlatıyor. En sonunda Pey-gamber'den yardım ve şefaât dileyerek kasidesini bitiriyor.

Nabi (ö.H. 1124=M. 1712)nin *Hayr-âbâd* mesnevisinde "Der Vasf-ı Mi'rac" başlıklı ve

Bir şeb ki 'inâyet-i İlahî
Zeyn itmiş idi bu bâr-gâhı

matla'ıyla başlayan manzumesi.

Şair bu manzumeye gece tasviri ile giriyor. Sonra Peygamber'in Ümmü Hânî'nin evinde iken Cebrail'in geldiğini, söze başlayıp Peygamber'i uzun uzun övdükten sonra Burak'ı sunduğunu (şair burada Burak'ı uzun uzun övüyor), Burak'ın bu sözleri işitince Peygamber'den özür dilediğini, Hz. Muhammed'in Cebrail ve Burak ile birlikte bir anda gözden kaybolduğunu

¹³ Şeyh Ali Galib tarafından bastırılmıştır, İstanbul, 1310.

anlatarak mi'raca geçiyor. Felekleri ve gezegenlerle on iki burcun niteliklerini uygun mazmunlarla sıralayarak mi'raedaki olayları anlatıyor. Nabi'nin divanında ayrıca mi'raciye yoktur.

Tanınmış şairlerin kaside ve mesnevî tarzında kaleme aldıkları na'tlardan toplanmış mecmualara kitaplıklarımızda rastlanır¹⁴.

Esmâ-i Hüsnâ ve Esmâ-i Nebî

Esmâ-i Hüsnâ: Tanrı'nın sıfatları "selbî" ve "sübûtî" olmak üzere ikiye ayrılır¹⁵. İsimleri ise 99'dur "Esmâ-i Hüsnâ" diye adlandırılır.

الله Allah: "Ulûhiyet"e özgü bütün sıfatları kendinde toplayan "İsm-i A'zam".

الرحمن Er Raḥman: Rahmet edici, koruyucu, bütün yaratıklara sonsuz nimetler bağışlayıcı.

الرحيم Er Raḥîm	: Çok acıyan.
الملك El Melik	: Bütün varlıkların tek sahibi.
القدوس El ḳuddûs	: Her türlü eksiklikten uzak, çok temiz.
السلام Es Selâm	: Her türlü tehlikeden kullarını selâmete çıkararak.
المؤمن El Mü'min	: Gönüllerde iman ışığı uyandıran.
المهيمن El Müheymin	: Gözetici ve koruyucu.
العزیز El 'Azîz	: İzzet sahibi, yüce.
الجبار El Cebbâr	: Dilediğini yaptıracak güçte olan.
المتكبر El Mütekebbir	: Her şeyde büyüklüğünü gösteren.
الخالق El Ḥâlik	: Yaratan, yoktan var eden.
البارى El Bârî	: Varlıkları birbirine uygun yaratan.
المصور El Muşavvir	: Her şeye bir biçim ve özellik veren.

¹⁴ Örneğin bkz., Abdülbaki adında biri tarafından toplanmış *Nuût-ı Nebeviyye Mecmuası*, Ankara Genel Ktp., No. 312; bu mecmuada 40 şairin kaside ve mesnevî tarzında na'tları vardır; yine Abdülbaki'nin topladığı *Nuût-ı Nebeviyye Mecmuası*, Süleymaniye Ktp., Hamidiye No. 1210, bu nüshada 60 kadar şairin na'tlarıyla mi'raciyele bulunmaktadır; başka bir mecmua, Süleymaniye Ktp., Hamidiye No. 1211, bu nüshada 15 şairin na'tları ve mi'raciyele vardır (son na'tlar Nahifî'nindir. En sonunda Nahifî'nin II. Sultan Mustafa'yı öven bir kasidesi vardır. Bu mecmuayı Nahifî yazmış olabilir); Na'tlar Mecmuası, Millet Kp., Emiri manzum, No. 779; *Osmanlı Müelliflerinde* (c. III, s. 47) Hasîb-i Üsküdarî'nin *Nuût-ı Nebeviyye Mecmuası* kaydedilmekte ise de nerede bulunduğu bildirilmemektedir.

¹⁵ Bu konu için bkz., Agâh Sırrı Levend, "İslâmî Edebiyatın Esasları ve Kaynakları", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 1971, s. 159-194.

الفنار El Gaffâr	: Çok bağışlayan.
القهار El Kahhâr	: Kahredici, gerektiğinde dilediğini ezen.
الوهاب El Vehhâb	: Çeşitli nimetleri bağışlayan.
الرزاق Er Rezzâk	: Her yaratığa rızkını verici.
الفتاح El Fettâh	: Her türlü güçlükleri aşan, kolaylaştıran.
العالم El 'Âlim	: Çok iyi bilen.
القابض El Kâbız	: Daraltan.
الباسط El Bâsıt	: Açıp genişleten.
الحافض El Hâfız	: Alçaltan.
الرافع Er Râfi'	: Yükselten.
المعز El Mu'izz	: İzzet ve ikram edici, ağırlayıcı.
المذل El Müzill	: Zillete düşüren, küçülten.
السميع Es Semî'	: İyi işiten.
البصير El Basîr	: İyi gören.
الحكيم El Hâkim	: Hükmeden, hakkı yerine getiren.
العدل El 'Adl	: Çok adaletli.
اللطيف El Latîf	: Her şeyin inceliğini bilen, ve kullarına incelikle lûtfeden.
الخبير El Habîr	: Her şeyden haberi olan.
الخاليم El Halîm	: Kullarına çok yumuşak davranan.
العظيم El 'Âzîm	: Ulu.
الغفور El Gâfur	: Çok yarlıgayan, bağışlayan.
الشكور Eş Şekûr	: Kendi rızası için yapılan işleri iyi karşılayan.
العلی El 'Aliyy	: Pek yüce.
الكبير El Kebîr	: Pek büyük.
الحافظ El Hâfız	: Koruyucu.
المقيت El Mukît	: Bütün yaratıklara azağını veren, besleyen.
الحسيب El Hâsîb	: Kulların hayatı boyunca yaptıklarının hesabını tam bilen.
الجليل El Celîl	: Ululuk sahibi.
الكریم El kerîm	: Keremi bol.
الرقيب Er Rakîb	: Bütün varlıkları deneti altında bulunduran.
المجيب El Mücîb	: Kendine yalvaranların isteklerini veren.
الواسع El Vâsi'	: Hoşgörücü, rahmeti geniş.
الحكيم El Hâkim	: Hikmet sahibi, yaptığı her şeyi yerli yerince yapan.
الودود El Vedûd	: İyi kullarına sevgisi çok ve sevilmeğe en lâyık olan.

المجيد El Mecid	: Yüce, ulu.
الباعث El Bâiṣ	: Ölüleri diriltip kabirlerinden çıkaran.
الشاهد Eṣ Şâhid	: Her yerde ve her zaman hazır bulunup gören.
الحق El Hâk	: Varlığı hiç değişmeden devam edip giden.
الوكيل El Vekil	: Kulların işlerini görüp düzelterip yürüten.
القوى El Kavi	: Çok güçlü.
المتين El Metin	: Çok sağlam.
الولي El Veliyye	: İyi kullarına dost.
الحميد El Hamid	: Ancak kendisine hamedilen.
المخصي El Muḥṣi	: Her şeyin sayısını bilen.
المبدع El Mübdî	: Her varlığı ilk baştan yaratan.
المعيد El Mu'îd	: Yaratıkları öldürdükten sonra tekrar yaratan.
المحيي El Muhyî	: Can bağışlayan, hayat veren.
المميت El Mümîd	: Ölüm veren.
الحى El Hayy	: Diri.
القيوم El Qayyüm	: Kendi varlığıyla duran, gökleri, yeri ve varlıkları tutan.
الواجد El Vâcid	: Dilediğini dilediğinde bulan.
الماجد El Mâcid	: Şeref sahibi, ulu.
الواحد El Vâhid	: Tek, ortağı ve benzeri olmayan.
الصمد Eṣ Şamed	: Her varlığın muhtaç olduğu, kendisi hiç bir varlığa muhtaç olmayan.
القادر El kâdir	: Her dilediğini yapmağa gücü yeten.
المقتدر El Muktedir	: Kudret sahiplerine de dilediğini yaptıran.
المقدم El Mukaddim	: Dilediğini öne geçiren.
المؤخر El Mu'ahhir	: Dilediğini geride bırakan.
الاول El Evvel	: İlk.
الآخر El Âhır	: Son.
الظاهر Eṣ Zâhir	: Açık, belirli.
الباطن El Bâtin	: Gizli.
الوالي El Vâlî	: Evreni tek başına yöneten.
التمالي El Mütetâli	: Her varlıktan yüce.
البر El Berr	: İyiliği çok.
التواب Eṣ Tevvâb	: Tövbeleri kabul eden, suçları bağışlayan.
المنتقم El Müntakim	: Suçlulara hak ettikleri cezayı veren.
المغفور El 'Afüvv	: Çok çok bağışlayan.

الرؤف Er Ra'ûf	: Acıyıp esirgeyen.
مالك الملك Mâlikü'l-Mülk:	: Mülkün tek sahibi.
ذوالجلال والاکرام Zü'l-Celâli ve'l-ikrâm:	: Büyüklük ve kerem sahibi.
المقسط El Muksıṭ	: Bütün işleri uygun ve yerli yerinde yapan.
الجامع El Câmîf	: Dilediğini dilediği zaman dilediği yerde toplayan.
الغنى El Ganîyy	: Hiç bir şeye ihtiyacı olmayan.
المغنى El Mugnî	: Dilediğini zengin kılan.
المانع El Mânîf	: Dilediğini önleyici.
الضار Ez Zârr	: Zarar ve elem verici şeyler yaratan.
النافع En Nâfi'	: Faydalı şeyleri yaratan.
النور En Nûr	: Âlemleri nurlandıran.
الهادى El Hâdî	: Doğru yola erıştiren.
البدیع El Bedîf	: Âlemleri örneksiz ve şaşılacak biçimde meydana getiren.
الباقي El Bâkî	: Varlığının sonu olmayan.
الوارث El Vâris	: Her şeyin gerçek sahibi.
الرشيد Er Reşid	: Bütün işleri bir düzen ve hikmet üzere doğruya ulaştıran.
الصبور Eş Şabûr	: Çok sabırlı olan.

Esmâ-i Hüсна, Kur'an'da "Haşr" suresinde şu âyetlerde geçer:

هُوَ اللهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ

Anlamı: O Allah, kendinden başka tapınılacak Tanrı olmayan, görünmeyeni ve görüneni bilen "Zât-ı ecell ü a'lâ" dır. O "Rahmanü'r-Rahim" dir (22. âyet).

هُوَ اللهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيَّمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ

Anlamı: O Allah, kendinden başka tapınılacak Tanrı olmayan "Zât-ı ecell ü a'lâ" dır. O "Melik", "Kuddûs", "Selâm", "Mü'min", "Müheymin", "Aziz", "Cebbar", "Mütekebbir"dir. Allah, kendinin eşi ve ortağı var sananların uydurduklarından çok yüce ve uludur (23. âyet).

هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى يُسَبِّحُ لَهُ
مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

Anlamı: O Allah “Halik”, “Bâri” ve “Musavvir”dir. Esmâ-i Hüsnası vardır. Göklerde ve yerlerde olan yaratıkların hepsi kendini “tesbih ve tenzih” eder. O “Aziz”, “Hakîm”dir (24. âyet).

Esmâ-i Hüsnâ’dan söz eden başka âyetler de vardır:

وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى فَادْعُوهُ بِهَا

Anlamı: Allah’ın Esmâ-i Hüsnâ’sı vardır. O Esmâ-i Hüsnâ ile dua ediniz (A’raf suresi, 180. âyet).

قُلْ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ
الْحُسْنَى

Anlamı: Ya Muhammed onlara de ki: “Allah’ı ister Allah, ister Rahman olarak adlandırın; hangisiyle adlandırırsanız güzeldir. Çünkü onun Esmâ-i Hüsnâ’sı vardır (isra suresi, 110. âyet).

Tanrı’nın Esmâ-i Hüsnâ’sı hakkında şöyle bir hadis de vardır:

انَّ اللَّهَ تَعَالَى وَتِسْعَةٌ وَتِسْعِينَ اسْمًا مَنَ أَحْصَاهَا دَخَلَ
الْجَنَّةَ

Anlamı: Tanrı’nın 99 Esmâ-i Hüsnâ’sı vardır. Bir kişi onları sayarsa cennete girer (termizî, c. 13, s. 36-42).

Esmâ-i Hüsnâ’yı açıklayan manzum ve mensur birçok eser vardır. Gazalî’nin *Maksadü’l-İsnâ fî Şerhi Esmâ’illahi’l-Hüsnâ*, Beyzâvî’nin *Münteha’l-Menâ fî Şerhi Esmâ’illahi’l-Hüsnâ*, Fahrü’d-din-i Râzî’nin *Levâmiu’l-Beyyinât fî Şerhi Esmâillahi Taâlâ ve’s-Sifât*¹⁶ adlı eserleri kaynak hizmetini görür.

Şair Haşmet (ö.H. 1182=M. 1768) in de Esmâ-i Hüsnâ ve Esmâ-i Nebî’yi açıklayan Arapça iki kasidesi vardır¹⁷.

¹⁶ Râzî, *Levâmiu’l-Beyyinât*, Süleymaniye Ktp., Esat Ef., No. 1664.

¹⁷ *Haşmet Divanı*, Mısır, Bulak, 1257, s. 8-16.

Kitaplıklarımızda rastlanan başlıca Esmâ-i Hüsnâ şerhleri:

Yazarı bilinmeyen *Cevâhirü'l-Maânî*¹⁸ (Esmâ-i Hüsnâ şerhi), yazıldığı tarih: H. 805=M. 1402; Hatiboğlu Habibullah Şirvanî, *Esmâü'l-Hüsnâ Şerhi*¹⁹, yazıldığı tarih: H. 918=M. 1512, Son Mısır hükümdarı Kansu Gavri adına; İlyas İbni İsâ Saruhanî (ö.H. 967=M. 1559), *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*²⁰ (manzum); Subhi Mehmed Ali Çelebi, Bursalı, *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*²¹ (manzum); Şakir Ahmed Paşa, Trabzonlu (ö. H. 1234=M. 1818), *Ravza-i Vird*²² (Esmâ-i Hüsnâ Şerhi, manzum) yazıldığı tarih: H. 1210=M. 1795; Kemal Sadık Paşa, Vecihî Paşa-zade (ö.H. 1310=M. 1892), *Asâr-ı Kemal*²³ (Şerh-i Esmâ-i Bârî ve Nebî ile Enbiya kıssaları, Yâsin suresinde geçen peygamberler, Eshab-ı Kehf, Peygamberin mucizeleri, hilyesi ve ahlâkı, manzum, 3 bölüm);

Behcet b. Mehmed Salim (ö.H. 1325=M. 1907), *Behcetü'l-Leâlî*²⁴ (Abdül-Ganî Nâbüüsü'nin Esmâ-i Hüsnâ kasidesinin şerhi); yazarı bilinmeyen *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*²⁵ (manzum).

Esmâ-i Hüsnâ Muammaları:

Esmâ-i Hüsnâ'yı muammalar halinde belirten manzum eserlerle, bunların mensur şerhleri de büyük yer tutar. İranlı Mîr Hüseyin Nişâbüri-i Muammayî, muammada, bu arada Esmâ-i Hüsnâ muammalarında ün kazanmıştır²⁶.

Kitaplıklarımızda rastlanan başlıca Esmâ-i Hüsnâ muammalarıyla şerhleri şunlardır:

¹⁸ *Cevâhirü'l-Maânî*, Köprülü Ktp., Asım, No. 153, nüshanın istinsah tarihi 855.

¹⁹ Hatiboğlu, *Esmâü'l-Hüsnâ Şerhi*, Ayasofya, No. 1860.

²⁰ İbni İsâ, *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*, İst. Üniver. Ktp., Ty, No. 7272.

²¹ Subhi Mehmed Ali, *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*, İst. Üniver. Ktp., Ty, No. 611, yk. 51.

²² Şakir Ahmed Paşa, *Ravza-i Vird*, İstanbul, Takvim bane-i Âmire, 1269.

²³ Kemal İsmail Sadık Paşa, *Asâr-ı Kemal*, İstanbul, taşbasması, tarihsiz (şairin el yazması müsveddeleri: Süleymaniye Ktp., Dügümlü Baba, No. 66.

²⁴ Behcet, *Behcetü'l-Leâlî*, Ankara Genel Ktp., No. 1113.

²⁵ *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*, Ankara Genel Ktp., No. 813.

²⁶ Mîr Hüseyin, *Risale-i Muammâ ve Şerh-i Muammeyat-ı Esmâ-i Hüsnâ*, Süleymaniye Ktp., Husrev Paşa, No. 630; Süleymaniye Ktp Ayasoya, No. 4856; Konya Mevlânâ Müzesi Ktp. No. 2520 (bu nüshadaki muammalar için bkz., Ağâh Sırrı Levend, *Nevai'ye Atfedilen Esmâ-i Hüsnâ Muammalarının Sahibi, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, Ankara, 1958, ayrı basım. Mîr Hüseyin'in, Sürûri Mustafa tarafından çevrilen *Şerh-i Risale-i Muammâ'sı*, TDK Ktp., No. A. 134.

Lamiî (ö.H. 938=M. 1531), *Şerh-i Muammeyat alâ Esmâ'l-Hüsnâ*²⁷ (Mîr Hüseyin'in muammalarının şerhi); Sürûrî Mustafa (ö.H. 969=M. 1561), *Muammâ-i Esmâü'l-Hüsnâ Şerhi*²⁸; Aliyyü'l-Arabî, *Şerh-i Muammâ-i Esmâ-i Hüsnâ*²⁹ (Mîr Hüseyin'in muammalarının şerhi, mensur); Nazmî, *Esmâ-i Hüsnâ Muammaları*³⁰ (Na't-ı Şerif kasidesinden); Nazîrâ İbrahim, Edirneli (ö.H. 1188=M. 1774), *Muammeyat-ı Esmâ-i Hüsnâ*³¹ (manzum); Bayezid b. Gaffar Konevî, *Şerh-i Muammeyat alâ Esmâ'l-Hüsnâ*³² (Vehhabî-i Muammayî öğlünden dinlenip toplanan muammaların şerhi).

Esmâ-i Nebî Şerhleri ve Muammaları:

Esmâ-i Nebî şerhleriyle muammalarından tanınmış olanları şunlardır:

Nazmî, *Esmâ-i Nebî Muammaları*³³ (manzum); Nazîrâ İbrahim (ö.H. 1188=M. 1774), *Muammeyat-ı Esmâ-i Habîb*³⁴ (manzum); Hanîf İbrahim (ö.H. 1217=M. 1802), *Şerh-i Esmâü'n-Nebî*³⁵

Kırk Hadis Çevirileri:

Hicretin II. yüzyılından başlayarak, hadisler arasından belirli konulara göre birçok seçmeler yapılmış ve bunlar "Kırk Hadis", "Yüz Hadis" ve "Bin Hadis" başlığı altında toplanmıştır. Hele kırk hadisler Arap, Fars ve Türk edebiyatında büyük bir yer tutar³⁶. Kırk hadisi toplayıp belleyenin şefâata erişeceği, kıyamet gününde Tanrı tarafından bilgin ve fakih olarak "ba's" olunacağı hakkında birçok hadislerin bulunması bu yolu açmıştır. Örneğin:

²⁷ Lamiî, *Şerh-i Muammeyat*, Süleymaniye Ktp., Esat Ef., No. 2718; TDK Ktp., No. A/273 (mecmua içinde).

²⁸ Sürûrî, *Muamma-i Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, No. 1866.

²⁹ Aliyyü'l-Arabî, *Şerh-i Muamma-i Esmâ-i Hüsnâ*, Süleymaniye Ktp., Kılıç Ali Paşa, No. 827.

³⁰ Nazmî, *Esmâ-i Hüsnâ Muammaları*, TDK Ktp., No. A/273 (mecmua içinde)

³¹ Nazîrâ, *Muammeyat-ı Esmâ-i Hüsnâ*, Süleymaniye Ktp., Lala İsmail, No. 493 (divanının başında), bu muammalar için bkz., Agâh Sırrı Levend, *Nevai' ye Atfedilen Bir Eser, Muammeyat-ı Esmâ-i Hüsnâ, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, Ankara, 1957, ayrı basım.

³² Bayezid b. Gaffar, *Şerh-i Muammeyat*, TDK Ktp., No., A/273 (mecmua içinde)

³³ Nazmî, *Esmâ-i Nebî Muammaları*, TDK Ktp., No. A/273 (mecmua içinde).

³⁴ Nazîrâ, *Muammeyat-ı Esmâ-i Habîb*, Süleymaniye Ktp., Lala İsmail, No. 493 (divanının başında, *Muammeyat-ı Esmâ-i Hüsnâ*'nın sonunda).

³⁵ Hanîf İbrahim, *Şerh-i Esmâü'n-Nebî*, İst. Üniver. Ktp., Ty, No. 2570.

³⁶ Bu konu için bkz., Abdülkadir Karahan, *İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadis toplama, Tercüme ve Şerhleri*, İstanbul, 1954, İstanbul Üniversitesi yayını.

مَنْ حَفِظَ عَلَىٰ أُمَّتِي أَرْبَعِينَ حَدِيثًا مِّنَ السُّنَّةِ كُنْتُ لَهُ شَفِيعًا
وَشَهِيدًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ

ya da

مَنْ حَمَلَ مِّنْ أُمَّتِي أَرْبَعِينَ حَدِيثًا بَعَثَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ
فَقِيهَا عَالِمًا

gibi³⁷. Bu konuda İbnü Abbas'dan, Ebu Said'den, Enes b. Mâlik'den ve daha birçok tefsircilerden değişik hadisler aktarılmıştır.

Kırk Hadis toplamalarına Araplar "Erbaun" ve "Erbain", İranlılar "Hadis-i Erbain" ve "Çihil Hadis" derler. Belirli konularda en veciz ve bel- lenmesi en kolay olanlardan seçilen bu hadislerin çevirileri ve şerhleri, önce- leri mensur olarak kaleme alınmış, sonraları manzum çeviriler ve şerhler de meydana getirilerek, konu şairlerce ayrı bir sanat yolu olmuştur. Manzum olanlar kıt'alar halinde ya da mesnevî tarzındadır.

Türk edebiyatında kırk hadis çevirilerinin en eskisi Kerderli Mahmud Ali'nin H. 761=M. 1360'da yazdığı *Nehcü'l-Ferâdis* adlı mensur eseridir³⁸. Altunordu-Harezm devri Türkçesinin özelliklerini taşıyan bu metin, Türk dili tarihi bakımından çok önemlidir. Eser onar fasıllık dört bâba ayrılmıştır. I. de Peygamber'in erdemleri, II. de Hulefâ-i Râşidin, Ehl-i beyt ile dört ima- mın erdemleri, III. de Tanrı'ya yaklaştıran iyi işler, IV. de Tanrı'dan uzak- laştıran kötü işlerle ilgili hadislerin çevirileri ve şerhleri yer almaktadır.

Bundan sonra yazılan kırk hadis çevirileri arasında tanınmış olanlar şunlardır.

Ali Şir Nevaî (ö.H. 907=M. 1501), *Hadis-i Erbain*³⁹, yazıldığı tarih: H. 886=M. 1481, Câmî'nin eserinden çevrilmiştir; Dörder mısralık kit'alar ha- lindedir.

³⁷ Bkz., El Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr Şerhü Câmî's-Sagîr*, Mısır 1938/1357, c. VI, s. 119 ve 122, Hadis, No. 8636 ve 8649.

³⁸ *Nehcü'l-Ferâdis*, Süleymaniye Ktp., Yenicami, No. 879, tıpkıbasım, Ankara, 1956, TDK yayını, önsözü hazırlayan: Janos Eckmann.

³⁹ Nevaî, *Hadis-i Erbain*, külliyatı dışında olan nüshalar: Süleymaniye Ktp., Esat Ef., No. 141/2; Fatih, No. 3886; Âşir Ef., No. 41; Süleymaniye Ayasofya, No. 3981; Nuruosmaniye, No. 4968; Millet Ktp., Emirî, 807; basılmışı, Agâh Sırrı Levend, *Ali Şir Nevaî*, c. IV, s. 15-24.

Fuzulî (ö.H. 963=M. 1555/56), *Kırk Hadis*⁴⁰, Câmî'nin eserinden çevrilmiştir; dörder mısralık kıt'alar halindedir.

Hakanî Mehmed (ö.H. 1015=M. 1606), *Kırk Hadis*⁴¹ (*Miftah-ı Fütûhat*), yazıldığı tarih: H. 1012=M. 1603, Mesnevî tarzındadır; hikâyelerle süslenmiştir.

Okcu-zade Mehmed Şâhî (ö.H. 1039=M. 1630), *Ahsenü'l-Hadis*⁴², hadis çevirileri dörder mısralık kıt'alar halindedir; bunların şerhleri mensurdur ve hikâyelerle süslenmiştir.

İsmail Rusûhî, Ankaralı (ö.H. 1014=M. 1631), *Hadis-i Erbain*⁴³, hadis çevirileri ve şerhleri, mensur (Mevlevî tarikatıyla ilgili hadislerden toplanmıştır)

Ahterî, *Hadis-i Erbain Çevirisi*⁴⁴.

Merdümî, *Tuhfetü'l-İslâm* (Hadis-i Erbain Çevirisi)⁴⁵.

Nabi (ö.H. 1124=M. 1712), *Hadis-i Erbain*⁴⁶ (*Şerh-i çihil Hadis-i Nebî*), Câmî'den çevrilmiştir; dörder mısralık kıt'alar halindedir.

Taib Ahmed Osman-zade (ö.H. 1136=M. 1723), *Sıhhat-âbâd*⁴⁷, hadisler mensur olarak Türkçeye çevrilip açıklandıktan sonra birer kıt'a ile de belirtilmiştir.

İsmail Hakkı, Bursalı (ö.H. 1137=M. 1724), *Hadis-i Erbain Çevirisi*⁴⁸,

⁴⁰ Fuzulî, *Kırk Hadis Tercemesi*, İstanbul, 1951, hazırlayan: Kemal Edip Kürkcüoğlu, MEB yayınlarından.

⁴¹ Hakanî, *Kırk Hadis*, Ankara Genel Ktp., No. 100; İst. Üniver. Ktp., Ty, No. 69, 769, 902, 2174, 2318; Topkapı, Emanet Hazinesi, No. 680; Süleymaniye Ktp., Hamidiye, No. 387.

⁴² Okcu-zade, *Ahsenü'l-Hadis*, İstanbul, 1313, İkdâm yayını, kendi el yazısıyla yazılmış bir nüshası: Nuruosmaniye Ktp., No. 629 (basma nüshası ile yazmaları arasında ayrılıklar vardır).

⁴³ İsmail Rusûhî, *Hadis-i Erbain*, Süleymaniye Ktp., Nafiz Paşa, No. 164.

⁴⁴ Ahterî, *Hadis-i Erbain Çevirisi*, Konya, İzzet Koyunoğlu Ktp. (Koyunoğlu, bu *Hadis-i Erbain* nüshasının başındaki, Ebusuud tarafından kaleme alındığı bildirilen mensur ve manzum parçadaki kayda dayanarak, bunun Ebusuud'un eseri olduğunu ve hadis çevirilerinin sonundaki Ahterî sanının, Ebusuud'un mahlası olduğunu söylemektedir. Baştaki parça *Hadis-i Erbain*'den ayrı bir risale de olabilir. Nüsha H. 1180'de istinsah edilmiştir.

⁴⁵ Merdümî, *Tuhfetü'l-İslâm*, bendeki yazmalar arasında (mecuma içinde).

⁴⁶ Nabi, *Hadis-i Erbain*, İst. Üniver. Ktp., Ty, No. 609; Millet Ktp., Emiri, manzum. 664; Câmî, Nevaî ve Münif'in hadis-i erbainleriyle birlikte Necip Asım tarafından yayınlanmıştır, *Millî Tetebbu'lar mecmuası*, İstanbul, 1331, c. II, sayı 4.

⁴⁷ *Sıhhat-âbâd*, Süleymaniye Ktp., Hamidiye No. 229, 230, 248, 387; İst. Üniver. Ktp., Ty, No. 2250.

⁴⁸ İsmail Hakkı, *Hadis-i Erbain*, İstanbul Mat. Âmire 1253; İstanbul, 1313 (*Mevâhib-i Ledünniye* kenerında); İstanbul, Mahmut Bey Mat., 1317.

Münif Mustafa, Antakyalı (ö.H. 1155=M. 1742), *Hadis-i Erbain Çevirisi*⁴⁹ yazıldığı tarih: H. 1146=M. 1733. Câmî'nin eserinden çevrilmiştir; dörder mısralık kıt'alar halindedir.

Hafız Mehmed Zühdü (XIX. yüzyıl), *Zînetü'l-Ef'ide*⁵⁰, yazıldığı tarih: H. 1317. Câmî'nin eserinden çevrilmiştir; dörder mısralık kıt'alar halindedir.

Yüz ve Bin Hadis Çevirileri:

Mustafa b. Zarir Erzurumlu, *Yüz Hadis*⁵¹, Oğuz lehçesiyle, mensur, Mısır Kölemen İmparatorluğu alanında.

Hatiboğlu Mehmed (d.H. 789=M. 1387), *Ferah-name*⁵², Yüz Hadis ve yüz Hikâye (6000 beyit). Yazıldığı tarih: H. 829=M. 1425. Arapçadan çevrilmiştir, mesnevî tarzında.

Baba Yusuf Sivrihisarlı, *Mahbub-ı Mahbub*⁵³, Yüz Hadis ve Yüz Hikâye. Yazıldığı tarih: H. 913=M. 1507. Mesnevî tarzında.

Latifî Kastamonulu (ö.H. 990=M. 1852), *Sübhâtü'l-Uşşak*⁵⁴, hadis çevirileri, dörder mısralık kıt'alar halinde, başıyla sonundaki manzumeler mesnevî tarzında.

Visâlî Mehmed (ö.H. 1056=M. 1646), *Gül-i Sad-berk*⁵⁵, Yüz Hadis Çevirisi, mesnevî tarzında.

Belîg İsmail, Bursalı (ö.H. 1142=M. 1729), *Gül-i Sad-berk*⁵⁶, Yüz Hadis Çevirisi, mesnevî tarzında.

İsmail Kemal Paşa, Vecihî Paşa-zade (ö.H. 1310=M. 1892), bin hadis

⁴⁹ Münif, *Hadis-i Erbain*, Câmî, Nevaî ve Nabî'nin hadis-i erbainleriyle birlikte Necip Asım tarafından yayınlanmıştır. *Millî Tetebbu'lar Mecmuası*, İstanbul, 1331, c. 2. sayı 4

⁵⁰ Zühdü, *Zînetü'l-Ef'ide*, Trabzon, 1324, Câmî'nin ve Nevaî'nin hadis-i erbainleriyle birlikte.

⁵¹ Zarir, *Yüz Hadis*, Millet Ktp., Emirî, şer'îye, No. 1287.

⁵² Hatiboğlu, *Ferah-name*, Konya, İzzet Koyunoğlu Ktp., Macar Bilimler Akademisi Ktp., *Le Mond Oriental* dergisi, 1919.

⁵³ Baba Yusuf *Mahbub-ı Mahbub*, Konya. İzzet Koyunoğlu Ktp.

⁵⁴ Latifî, *Sübhâtü'l-Uşşak*, Nuruosmaniye Ktp., No. 4897 (mecmua içinde); Süleymaniye Ktp., Fatih, İbrahim Ef, No. 187; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, No. 378/4 (mecmua içinde).

⁵⁵ Visâlî, *Gül-i Sad-berk*, bendeki yazmalar arasında.

⁵⁶ Belîg, *Gül-i Sad-berk*, İst. Üniver. Ktp., Ty, No. 2206.

Şerhi, *Âsâr-ı Kemal*⁵⁷, II. bölüm, manzum, eserde bin hadis değil 1011 hadis şerh edilmiştir.

Mehmed Arif (ö.H. 1315=M. 1897), *Binbir Hadis ve Çevirisi*⁵⁸.

Mevlid

Mevlid, Arapçada “doğmak” anlamına gelen “velâdet” mastarından “mef’îl” vezninde zaman ve mekân ismidir; “doğum yeri ve zamanı” anlamına gelir. Mevlid, zaman ismi olarak, Hz. Muhammed’in doğuşunu anlatmak ve bu olayı kutlamak amacıyla yazılan eserlerin adı olmuştur. Bunu belirtmek üzere “Mevlid-i Nebî” ya da “Mevlid-i Şerif” denir⁵⁹.

Türk edebiyatındaki mevlidlerin en ünlüsü, Süleyman Çelebi’nin H. 812=M. 1409’da kaleme aldığı *Vesiletü’n-Necat* adını taşıyan eseridir⁶⁰. Süleyman Çelebi, bu eserini, Bursa’daki Ulu Cami’de bir vâızla bir Arap arasında geçen tartışma üzerine yazmıştır. Vâız kürsüde:

61 لَا نَفَرَّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ ...

âyetini tefsir ederek, peygamberler arasında hiç bir fark olmadığını bu âyete dayanarak söyler. Dinleyiciler arasında bulunan bir Arap buna karşı çıkar ve *Kur’an*’ın aynı suresindeki: “Bu peygamberlerin kimini öteki kimine tafdil ettik” anlamına gelen:

62 تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ ...

beytine işaret ederek sözlerini ispata çalışır. Kaynakların bildirdiğine göre, Süleyman Çelebi bu tartışmadan aldığı esinle eserini yazmıştır⁶³.

⁵⁷ *Âsâr-ı Kemal*, İstanbul taşbasması, tarihsiz (yazarın elyazısıyla yazılmış müsvedde halindeki nüshası: Süleymaniye Ktp., Düğümlü Baba, No. 66).

⁵⁸ *Binbir Hadis ve çevirisi*, Kahire, 1321, Kahire, Ceride M., 1325.

⁵⁹ Bu konu için bkz., Neclâ Pekolcay, *Türkçe Mevlid Metinleri*, doktora tezi, İstanbul, 1950, İst. Üniver. Ktp., Tez, No. 1821, Ayrıca Neclâ Pekolcay’ın şu yazılarına bkz. “Süleyman Çelebi mevlid metni ve menşei meselesi” ve “Ahmed’in Mevlid isimli eseri”, *Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. VI, 31 aralık 1954. *İslâmî Türk Edebiyatı*, İstanbul, 1967 “Mevlid” bölümü, s. 149-176.

⁶⁰ Bkz., Ahmet Ateş, *Vesiletü’n-Necat*, Ankara, 1954 (mevlidler hakkında araştırma ve inceleme ile birlikte, eserin en eski yazması olarak bilinen nüshaya göre metin ve tıpkıbasım), TDK yayını,

⁶¹ Bakara suresi, 285. âyet,

⁶² Bakara süresi, 253. âyet.

⁶³ Faik Reşat, *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye*, s. 66.

Süleyman Çelebi,

Allah adın zikridelüm evvelâ

Vâcib oldur cümle işde her kula

beytiyle başlayan tevhid bölümünde Esmâ-i Hüsnâ'yı sıralayarak kitabındaki kusurlardan ötürü özür diler. Tanrı'nın bütün varlıklardan önce Mustafa'nın nurunu yarattığını, Muhammed'in varlığın nedeni olduğunu, bütün peygamberlerin Muhammed ümmetinden olmayı dilediklerini, Tanrı'nın Âdem'i yaratınca Mustafa'nın nurunu onun alınına koyduğunu, sonra bu nurun Havvâ'nın alınına geçtiğini, daha sonra sırasıyla bütün peygamberlerden geçerek Muhammed'de karar kıldığını söyledikten sonra maksada geçiyor. Muhammed'in doğuşunu anasının ağzından anlatarak, o anda evden bir nur çıktığını, cihanın göklere dek nurla dolduğunu, bir meleğin hava üzerinde bir atlas döşek serdiğini, duvarın yarılp üç hûrînin görüldüğünü, bunların Mustafa'nın geleceğini müjdelediklerini, "cihan yaratılalı oğlun gibi bir oğul gelmedi" dediklerini söyleyerek kasidede geçiyor. Bu kasidede, şair Âmine'nin halini anlatıyor. Muhammed'in doğuşu sırasındaki olayları birer birer tekrarladıktan sonra Muhammed'i övüyor. Daha sonra da Peygamber'in mucizelerini sıralayarak mi'racı geçiyor. Mi'racı bitirince Peygamber'in özelliklerini ve ümmetinin halini anlatıyor. Eserin sonunda Peygamber'in ölümü yer almakta, bu konuda halka öğüt verildikten sonra Tanrı'dan rahmet, Peygamber'den şefâat dilenmektedir.

Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'inin birçok yazma nüshaları olduğu gibi türlü basmaları da vardır. Yazma ve basma nüshalar da birbirinden farklıdır. Kimi nüshaların sonunda görülen manzum hikâyeler yazarın değildir; sonradan eklenmiştir. Bunların eserle ilgisi yoktur. "Ahval-i Fatıma" başlıklı parçanın, Edirne'de Karabulut Mescidi İmamı Halil tarafından yazıldığını Faik Reşat ileri sürmektedir. En çok beğenilen "Merhaba" bölümünün de Ahmed adlı bir şairin mevlidinden alınıp Süleyman Çelebi'nin eserine eklendiğini, Ahmet Ateş eserinde belirtmektedir.

Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'i halk tarafından çok beğenilmiş, eser, kendisinden sonra mevlid yazan şairler üzerinde büyük etkiler yapmıştır.

Başka Mevlidler:

Türk şair ve bilginlerinden mevlid yazarlar çoktur. Bursalı Tahir, *Osmanlı Müellifleri*'nde 50 kadar eser bildirir; ama nerede bulduklarını gös-

termez. *Keşfü'z-Zünun*'da da birkaç eser gösterilmiştir. Bunlar dışında tanınmış mevlidler:

Yahya b. Bahşî (ö.H. 840=M. 1346), *Mevlid*⁶⁴.

Arif, *Mürşidü'l-İbâd*⁶⁵ (*Mürşidü'l-Ubbad*) (mevlid, mi'raç, vefat), yazıldığı tarih H. 842=M. 1438.

Ahmed, *Mevlid*⁶⁶, yazıldığı tarih: H. 878=M. 1473.

Hacı Mustafaoğlu, *Mecmau'l-Envar*⁶⁷, (mevlid, 1722 beyit), yazıldığı tarih: H. 896=M. 1490, Bursa.

Hamdullah Hamdi (ö.H. 914=M. 1508), *Ahmediyye*⁶⁸, Mevlid, yazıldığı tarih: H. 900=M. 1494.

Keşfî, Saruhanlı (ö.H. 945=M. 1538), *Mevlid*⁶⁹, yazıldığı tarih: H. 900=M. 1494.

Visâlî, *Mevlid*⁷⁰, Kanunî Sultan Süleyman adına.

Selâmî Mustafa, İznikli (ö.H. 993=M. 1585), *Mevlid*⁷¹.

Şemseddin Sivasî (ö.H. 1006=M. 1597), *Mevlid*⁷².

Seyyid Mehmed Dede b. Seyyid Mustafa, *Nüsha-i Kübrâ fi Velâdeti Hayri'l-Verâ*⁷³ (mevlid, mensur, çeviri), yazıldığı tarih: H. 1098=M. 1686.

Nahîfî Süleyman. (ö.H. 1151=M. 1738), *Mevlid*⁷⁴.

⁶⁴ Yahya, *Mevlid*, basılmıştır.

⁶⁵ Arif, *Mürşidü'l-İbâd*, Süleymaniye Ktp, Fatih, İbrahim Ef., No. 355, başı eksik.

⁶⁶ Ahmed, *Mevlid*, İst. Üniver. Ktp., Ty, No. 2314; Süleymaniye Ktp., Şehit Ali Paşa No. 1956; Üsküdar Selim Ağa Ktp., No. 1642.

⁶⁷ Mustafaoğlu, *Mecmau'l-Envar*, Süleymaniye Ktp., Esat Ef., No. 2398; Bayezit Ktp., No. 5308/1.

⁶⁸ Hamdullah Hamdi, *Ahmediyye*, Süleymaniye Ktp., Fatih, No. 4511; TDK. Ktp., No. A/289; Ankara D.T.C. Fak. Ktp., Mustafa Con., No. No. A/514.

⁶⁹ Keşfî, *Mevlid*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Ktp., No 4016.

⁷⁰ Visâlî, *Mevlid*, TDK. Ktp., No. A/99. Bu Visâlî, yalnız Ahdî *Tezkikiresi* ile *Atâ Tarihi* (c. 4, s. 133)nde kayıtlı Enderunlu Sipahî Visâlî olsa gerek.

⁷¹ Selâmî, *Mevlid*, Süleymaniye Ktp., Esat Ef., No. 444 (nüshada *Esmâi'l-Mürselin* risalesi de vardır).

⁷² Şemseddin Sivasî, *Mevlid*, İst. Üniver. Ktp., Ty, No. 291; Millet Ktp., Emirî, No. 1363, 1364; Süleymaniye Ktp., Yahya Ef., No. 4440, 4467.

⁷³ Seyyid Mehmed Dede, *Mevlid*, Ankara Genel Ktp., No. 1306; Nuruosmaniye Ktp., No. 3449.

⁷⁴ Nahîfî, *Mevlid*, İst. Üniver. Ktp., Ty, No. 3219.

- Bihîştî, *Mevlid*⁷⁵.
 Sinanoğlu, *Mevlid*⁷⁶.
 Yahya, *Mevlid*⁷⁷.
 Abdî, *Mevlid*⁷⁸.
 İrşadî, *Mevlid*⁷⁹.
 Halil, *Mevlid*⁸⁰.
 Nihanî Mehmed Salih, *Mevlid*⁸¹.
 Ebülhayr, İpsalalı, *Mevlid*⁸².
 Muhibbî, *Mevlid*⁸³.
 Şehidî, *Mevlid*⁸⁴.
 Vehbi, *Mevlid*⁸⁵.
 Ahmed Ramiz Kürdî-zade, *Mevlid*⁸⁶.
 Kör Hâhiloğlu, *Mevlid*⁸⁷.
 Siracî Hacı Osman Siraceddin, Erzurumlu, *Mevlid*⁸⁸.
 İbrahim Refet, Tayyar-zade, Diyarbakırh, *Mevlid*⁸⁹.
 Nâzım, *Mevlid*⁹⁰.
 Ragıp, *Mevlid*⁹¹.
 Salâhaddin, *Mevlid*⁹².

⁷⁵ Bihîştî, *Mevlid*, İst. Üniver Ktp., Ty, No. 7398.

⁷⁶ Sinanoğlu, *Mevlid*, Süleymaniye Ktp., Süleyman Sırrı, No. 418.

⁷⁷ Yahya, *Mevlid*, Bayizit Ktp., No. 5308/2 (nüshanın ilk eseri de Bursa'da 896'da yazılmış, yazarı bilinmeyen bir mevliddir.

⁷⁸ Abdî, *Mevlid*, İst. Üniver. Ktp., Ty, No. 7361.

⁷⁹ İrşadî, *Mevlid*, İst. Üniver. Ktp., Ty, No. 120.

⁸⁰ Halil, *Mevlid*, Süleymaniye Ktp., Yahya Ef. Dergâhı, No. 4464.

⁸¹ Nihanî, *Mevlid*, Millet Ktp., Emiri, manzum, No. 1361.

⁸² Ebülhayr, *Mevlid*, Millet Ktp., Emiri, manzum, No. 1365, 1366.

⁸³ Muhibbî, *Mevlid*, Süleymaniye Ktp., Laleli, No. 3756.

⁸⁴ Şehidî *Mevlid*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Ktp., No. 418 (nüshada Şehidî, Ebülhayr ve Muhibbî'nin mevlidlerinden parçalar vardır. Baş tarafında Hocaoğlu adını taşıyan ve 883'de yazıldığı kaydedilen 3 varaklık ayrı bir manzume bulunmaktadır. Bu manzume aynı Ktp'm 3797 numarasında kayıtlı Sinanoğlu'nun *Siyer*'inin sonuna da eklenmiştir.

⁸⁵ Vehbî, *Mevlid*, Millet Ktp., Emiri, manzum No. 1368.

⁸⁶ Ahmed Ramiz, *Mevlid*, Millet Ktp., Emiri, manzum, No. 1369.

⁸⁷ Kör Hâhiloğlu, *Mevlid*, Millet Ktp., Emiri, manzum, No. 1370.

⁸⁸ Siracî, *Mevlid*, İstanbul, 1305.

⁸⁹ İbrahim Refet, *Mevlid*, İstanbul Hulusî Ef. M. 1310, taşbasması.

⁹⁰ Nâzım, *Mevlid*, Topkapı, Bağdat Ktp., No. 400 (mecmua içinde).

⁹¹ Ragıp, *Mevlid*, Üsküdar Selimiye Ktp., Hüdayî, No. 1453.

⁹² Salâhaddin, *Mevlid*, İst. Üniver. Ktp., Ty., No. 7387 (bu Salâhaddin belki de Abdullah Salâhî-i Uşşakî (ö.H. 1196=M. 1781) dir.

Ahmed İzzet Paşa (ö.H. 1310=M. 1892), *Mevlid*⁹³.
Tahir Nâdi, Divrikli, *Mevlid*⁹⁴.

Mevlidle ilgili risaleler:

Mehmed Fevzi, *İsbâtü'l-Muhassenat li Tilâveti Mevlidi Seyyidi's-Sâdât*⁹⁵
(mensur, mevlidin bid'at olduğunu söyleyenlere reddiye).

Mehmed b. Abdüllâtif, *Adâb-ı Müstahsene-i Şer'iyye ve Atika*⁹⁶ (mensur),

Siyer ve Şemâil

Siyer, Arapçada gidiş, tutum, ahlâk anlamına gelen "sîret" kelimesinin çoğuludur. Hz. Muhammed'in hayatını, ahlâkını, erdemlerini, gazvelerini, mucizelerini anlatmak amacıyla kaleme alınan eserler bu adla anılır. Siyer, ünlü kişilerin hayatını hikâyeye eden, ayrıca belirli bir konu üzerine kaleme alınan tarihsel eserlere de denilir: *Siyerü's-Sahâbeti ve'z-Zühhâd*, *Siyerü'n-Nübelâ*, *Siyerü'l-Mülûk*, *Sîret-i İskender* gibi. Bunun içindir ki Peygamber'e ilişkin olanlara "Sîretü'n-Nebî" denilmektedir. Araplarda "İlmü's-Siyer" özel bir ilim halini almıştır.

Şemâil ise, "şimal" kelimesinin çoğulu olarak huylar, karakterler, biçimler ve sıfatlar anlamına gelir. Şemâil kitaplarında Hz. Muhammed'in sarığundan ayakkabılarına dek giydiği ve kullandığı eşyası, huyları, tutumları, sözleri, sohbetleri, namaz kılması, oruç tutması, ibadet etmesi, ölümü, mirası vb. anlatılır.

Kaynak hizmetini gören Arapça ve Farsça başlıca siyer ve şemâil kitapları ve bu konu ile ilgili önemli eserler:

Şeybânî Ebu Abdi'llah Muhammed b. Hasan (ö.H. 187=M. 802), *Siyer-i Kebir*⁹⁷.

İbnü İshak Ebî Amr Salih (ö.H. 225=M. 839), *Sîretü'n-Nebî*⁹⁸.

⁹³ Ahmed İzzet Paşa, *Mevlid*, İst. Üniver. Ktp., Ty, No. 9611 (Süleyman Çelebi'nin mevlidinden 44, başka bir mevlidden 12 beyit alınmıştır).

⁹⁴ Tahir Nâdi, *Mevlid*, Millet Ktp., Emirî, manzum, No. 1362.

⁹⁵ Mehmed Fevzi, *İsbâtü'l-Muhassenât*, İst. Üniver. Ktp., Ty, No. 4693.

⁹⁶ Mehmed b. Abdüllâtif, *Adâb-ı Müstahsene*, İst. Üniver. Ktp., Ty, No. 6683.

⁹⁷ *Siyer-i Kebir*, Mehmed Münib Ayntabî (ö.H. 1238=M. 1822) tarafından Peygamber'in siyer'i ve askerlikle ilgili emirleri genişletilerek çevrilmiştir, 2 c., İstanbul, 1242.

⁹⁸ *Sîretü'n-Nebî*, Erzurumlu Mustafa Zarir tarafından, Mısır'da Kölemen İmparatorluğu devrinde Sultan Ebu Said Berkuk b. Enes adına H. 790=M. 1388'de Türkçeye çevrilmiştir, İst. Üniver. Ktp., Ty, No. 2384; Süleymaniye Ktp., Çelebi Abdullah, No. 251; Fatih, No. 4271, 4274, 4396, 4404; Millet Ktp., Emirî, şer'iye, No. 720.

Tirmizî Ebu İsâ Muhammed (ö.H. 279=M. 892), *Eş Şemâilü'n-Nebeviyye ve'l-Hasâilü'l-Mustafaviyye*⁹⁹.

Kerâceğî Ebu'l-Feth Muhammed b. Ali b. Osman (ö.H. 449=M. 1057), *Ma'denü'l-Cevâhir ve Riyâzü'l-Havâtir*¹⁰⁰.

Kurtubî Ebu Ömer Yusuf b. Abdi'llah (ö.H. 463=M. 1070), *El İstîâb fi Ma'rifeti'l-Eshâb*¹⁰¹.

Yahsebî Ebu'l-Fazl İyaz b. Musa (ö.H. 544=M. 1149), *Eş Şifâ bi Ta'rifi Hukuki'l-Mustafa*¹⁰².

İbnü'l-Cevzî Abd'ür-Rahman (ö.H. 797=M. 1200), *El Vefâ fi Fezâilü'l-Mustafa*¹⁰³.

Kâzerûnî Saîdü'd-din Muhammed b. Mes'ud (ö.H. 758=M. 1365), *El Muntakâ fi Siyer-i Nebî*¹⁰⁴.

Câmî Nurü'd-din Abdü'r-Rahman (ö.H. 898=M. 1492). *Şevâhidü'n-Nübüvve* (Farsça)¹⁰⁵.

⁹⁹ *Şemâilü'n-Nebeviyye*, İstanbul, 1291 taşbasması; Hoca İshak Ahmed (ö.H. 1120=M. 1708) tarafından *Akve mü'l-Vesâil fi Tercemeti's-Şemâil* adı altında çevrilmiştir. Süleymaniye Ktp., Esat Ef., No. 272; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, No. 596; Nuruosmaniye Ktp., No. 727-732; Beyazıt Ktp., Veliyyeddin, No. 514. Hasan Hüsâme'de-din Nakşbendî (ö.H. 1248=M. 1832) şerhi; İstanbul, 1287; İstanbul, 1322, c. I, 1326, c. II (*Mevâhibü'l-Ledünniyye* çevirisi kenarında). Mehmed Raif çevirisi: İstanbul Mat. Osmaniye, 1304 (özet olarak). Mehmed Akkırmanî çevirisi: Millet Ktp., şeriye, No. 87-5.

¹⁰⁰ *Ma'denü'l-Cevâhir*, Şeyhülislâm Kadı-zade Şemse'd-din Ahmed (ö.H. 988=M. 1580) tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Bayezit Ktp., Veliyyeddin, No. 517.

¹⁰¹ *El İstîâb*, Türkçeye çevrilmiştir: Nuruosmaniye Ktp., No. 723.

¹⁰² *Eş Şifâ*, İstanbul Mat. Osmaniye 1312, taşbasması; İbrahim Hanif (ö.H. 1189=M. 1775) tarafından *Hulâsatü'l-Vefâ fi Şerhi's-Şifâ* adıyla Türkçeye çevrilmiştir; Mısır, 1257. Sabit Mehmed Kayserili (ö.H. 1311=M. 1893) de *Şifâ-i Şerif*'deki "Şemâil-i Nebeviyye" ile ilgili bölümleri toplayarak *Aynü'r-Rahmeti ve 'n-Nur* adıyla bir eser meydana getirmiştir.

¹⁰³ *El Vefâ*, Ahmed Neylî Mîr-zade (ö.H. 1161=M. 1748) tarafından *El Evfâ fi Tercemeti'l-Vefâ* adıyla Türkçeye çevrilmiştir. Bayezit Ktp., No. 5266; Süleymaniye Ktp., Halet Ef. No. 66; Kılıç Ali Paşa No. 738 Nuruosmaniye, No. 736.

¹⁰⁴ Kâzerunî'nin *Siyer-i* Karaçelebi-zade Abdülaziz (ö.H. 1068=M. 1657), tarafından sade bir dille Türkçeye çevrilmiştir: *Siyer-i Aziz Efendi*, İst. Üniver. Ktp., Ty, No. 2399 (kitaplık kataloğunda eser yanlışlıkla Nevaî divanı olarak kayıtlıdır) Ayasofya Ktp., No. 3242; Nuruosmaniye Ktp., No. 3339; Esat Ef., No. 2286; Hamidiye, No. 923.

¹⁰⁵ *Şevâhidü'n-Nübüvve*, Süleymaniye Ktp., Esat Ef. No. 404. Eser Lamiî Mahmud b. Osman (ö.H. 938=M. 1531) tarafından Türkçeye çevrilmiştir: İstanbul Mat. Âmire 1294. Ahîzade Abdülhalim b. Mehmed (ö.H. 1013=M. 1604) tarafından çevrilmiştir: Nuruosmaniye Ktp., No. 3386; Süleymaniye Ktp., Esat Ef. No. 286, Halet Ef., No. 185; Fatih, No. 4275.

Cemalü'd-din Atâullah ibnü Fazlî'llah Şirazî (ö.H. 917=M. 1511), *Ravzatü'l-Ahbab fî Siyeri'n-Nebiyyi ve'l-Âli ve'l-Eshab*¹⁰⁶ (Farsça). Yazar, Ali Şir Nevalî'nin verdiği salık üzerine eserini yazmıştır.

Süyutî Celâlü'd-din Abdü'r-Rahman İbnü Ebi Bekir (ö.H. 911=M. 1505) *El Hasâisu'n-Nebeviyye*¹⁰⁷.

Kastalânî Şihabü'd-din Ebi'l-Abbas Ahmed b. Muhammed (ö.H. 923=M. 1517), *El Mevâhibü'l-Ledünniyye fî Sîreti'n-Nebeviyye*¹⁰⁸.

Molla Miskin Muin Muhammed Ferâhî (ö.H. 954=M. 1547), *Maâricü'n-Nübüvve fî Medârici'l-Fütüvve*¹⁰⁹ (Farsça siyer).

İbrahim Halebî (ö.H. 1190=M. 1776), *Kaside-i Halebî*¹¹⁰ (siyer'e değgin).

Türkçe kaleme alınmış başlıca siyer ve şemâil kitapları:

Niyazi, *Kitab-ı Vesîle (Siyer-i Nebvî)*¹¹¹ (manzum), yazıldığı tarih: H. 872=M. 1467.

Görgülü, *Siyer*¹¹² (manzum, Peygamber'in doğumundan başlayarak gazalarını, kimi kıssalarını genişçe anlatmaktadır, Mekke'nin alınmasına dek).

Veysî (ö.H. 1037=M. 1627), *Dürretü't-Tâç fî Sîreti Sahibi'l-Mi'rac*¹¹³ (Bedir gazvesine dek).

Atayî Nev'i-zade (ö.H. 1044=M. 1634), *Siyer-i Veysî Zeyli*¹¹⁴ (8 yapraklık küçük bir parça).

¹⁰⁶ *Ravzatü'l-Ahbab*, Süleymaniye Ktp., Esat Ef., No. 2113. Eser H. 1106=M. 1694'de Benli zade Mahmud Manisalı tarafından Türkçeye çevrilmiştir: Süleymaniye Ktp., Esat Ef., No. 2112.

¹⁰⁷ *El Hasâisü'n-Nebeviyye*, Nuruosmaniye, Ktp., No. 798. İbrahim Hanif (ö.H. 1217=M. 1802) tarafından Türkçeye çevrilmiştir: Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Ef., No 4303; eserin Abdülmecid-i Sivasî tarafından yapılan Arapça özeti de Muslihuddin Gurnatî tarafından H. 1023=M. 1614'de Türkçeye çevrilmiştir: Nuruosmaniye Ktp., No. 799.

¹⁰⁸ *El Mevâhibü'l-Ledünniyye*, Şair Baki (ö.H. 1008=M. 1599) tarafından *Maâlimü'l-Yakin* adıyla Türkçeye çevrilmiştir: İstanbul Mat. Âmiri 1322, I. c., 1326, 2. c. Ahmet İbrahimoğlu tarafından da eserin bir bölümü *Mevâhibe-i Seniyye min Sîreti Nebiyye* adıyla çevrilmiştir: Bayezit Ktp., No. 5313; Süleymaniye Ktp., Laleli, No. 2107.

¹⁰⁹ *Maâricü'n-Nübüvve*, Mustafa Celâl-zade Koca Nişancı (ö.H. 975=M. 1567) tarafından *Delâil-i Nübüvvet-i Muhammdî ve Şemâil-i Fütüvvet-i Ahmedî* adıyla Türkçeye çevrilmiştir: Süleymaniye Ktp., Fatih, No. 4289; Millet Ktp., Emirî, No. 1131. Mehmed Altıparmak (ö.H. 1033=M. 1623) tarafından da çevrilmiştir, İstanbul, 1257.

¹¹⁰ *Kaside-i Halebî*, Mütercim Asım (ö.H. 1235=M. 1819) tarafından Türkçeye çevrilmiştir: Süleymaniye Ktp., Esat Ef., No. 2299; Atıf Ef. Ktp., No. 1742.

¹¹¹ *Kitab-ı Vesîle*, Konya, İzzet Koyunoğlu Ktp.

¹¹² *Siyer*, Konya, İzzet Koyunoğlu Ktp.,

¹¹³ *Dürretü't-Tâç*, İstanbul, Vezirhan Mat., 1286.

¹¹⁴ *Atayî Zeyli*, Millet Ktp., Emirî, No. 352/1.

Nabi (ö.H. 1124=M. 1712), *Zeyl-i Siyer-i Veysî*¹¹⁵ ve *Zeyl-i Zeyl-i Siyer-i Veysî*¹¹⁶ (20 yıl sonra eserine bu ad altında devam etmiştir).

Hüseyin Murtazâ Nazmî-zade, Bağdatlı (ö.H. 1134=M. 1721), *Zeyl-i Siyer-i Nebî*¹¹⁷.

Abdülaziz Karaçelebi-zade (ö.H. 1068=M. 1657), *Fevâyihu'n-Nebeviyye fi Sîreti Mustafaviyye*¹¹⁸.

Abdülbaki Arif (ö.H. 1125=M. 1713), *Kitabü't-Teşrifat fi'l-Hasâisi ve'l-Mu'cizat*¹¹⁹ (*Siyer-i Nebî*)

Süleyman Nahîfî (ö.H. 1151=M. 1738), *Hicret-nâme*¹²⁰ (manzum); *Ravzatu's-Safa*¹²¹ (manzum).

Hakim Seyyid Mehmed (ö.H. 1184=M. 1779), *Acâibü'l-Ahbari Seyyidi'l-Ahyar*¹²². (*Siyer*).

Mazlûmî, *Şemâil-i Şerif*¹²³ (manzum), yazıldığı tarih: H. 1158=M. 1745.

Âşıkî, *Siyer*¹²⁴ (manzum).

Yazarı bilinmeyen *Siyer-i Nebî*¹²⁵.

Sinanoğlu, *Siyer* (manzum)¹²⁶.

Hilye:

Hilye, Arapçada süs, bezek, güzel yaratılış, güzel görünüş anlamına gelir. Hz. Muhammed'in görüşünü, sıfatlarını, huyunu, ahlâkını anlatan eser-

¹¹⁵ Nabi, *Zeyl-i Siyer*, Mısır, Bulak, M., 1284.

¹¹⁶ Nabi, *Zeyl-i Zeyl-i Siyer*, Süleymaniye Ktp., Esat Ef., No. 2243/2, 2350; Halet Ef., No. 732.

¹¹⁷ Nazmî-zade, *Zeyl-i Siyer*, Nuruosmaniye Ktp., No. 3309, 3351/3; Süleymaniye Ktp., Hamidiyye No. 942; Şehid Ali Paşa, No. 1895/3.

¹¹⁸ *Fevâyihu'n-Nebeviyye*, Süleymaniye Ktp., Halet Ef., No. 734; Hamidiyye, No. 956; Atıf Ef. Ktp., 1760/2.

¹¹⁹ *Kitabü't-Teşrifat*, Nuruosmaniye Ktp., No. 3310, 3336, 3337; Süleymaniye Ktp., Hamidiyye, No. 964, 955; Halet Ef., No. 733; Husrev Paşa, No. 514.

¹²⁰ *Hicret-name*, Millet Ktp., Emirî, manzum, No. 1399.

¹²¹ *Ravzatu's-Safa*, Süleymaniye Ktp., Hamidiyye, No. 252 (külliyyatı içinde).

¹²² *Acâibü'l-Ahbar*, İst. Üniver. Ktp., Ty, No. 2478.

¹²³ Mazlûmî, *Şemâil-i Şerif*, bendeki yazmalar arasında, nüshanın istinsah tarihi H. 1159.

¹²⁴ Aşıkî, *Siyer*, TDK Ktp., No. A/338.

¹²⁵ *Siyer-i Nebî*, TDK Ktp., No. A/53 (başı eksik, eski bir nüsha).

¹²⁶ Sinanoğlu, *Siyer*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Ktp., No. 3797 (eserin sonunda Hocaoğlu adını taşıyan ve 883 tarihinde yazıldığı kaydedilen 3 yapraklık manzumenin eserle ilgisi yoktur).

lere “Hilye-i Şerife” denilir. Bu eserlerde Peygamber’in yüzünün rengi, gözleri, kaşları, yanakları, boyu, görünüşü, yürüyüşü, davranışı ayrı ayrı tasvir edilir.

Arapça ve Farsça kaynaklardan çevrilmiş eserler dışında, doğrudan doğruya Türkçe kaleme alınmış hilyeler hayli yer tutar. Şairlerimiz geniş bir esin kaynağı olan bu konuyu önemle ele alıp işlemişler, seçkin birer sanat eseri meydana getirmişlerdir. Örneğin, Hâkanî’nin *Hilye’si* çağında büyük bir ün kazanmış ve kendisinden sonra gelenlere örnek olmuştur. Sevap kazanmak amacı, şairleri kırk ve yüz hadisler gibi bu konuya da çevirmiştir.

Hz. Muhammed’den başka, öteki peygamberler, Çehâr Yâr ve seçkin din uluları hakkında ayrı hilyeler de vardır.

Bu konuda tanınmış başlıca eserler:

Hâkanî Mehmed (ö.H. 1015=M. 1606), *Hilye-i Hâkanî*¹²⁷ (manzum), yazıldığı tarih: H. 1007=M. 1598.

Bakayî Abdülbaki b. Dursun (ö.H. 1015=M. 1606), *Hilyetü’l-Enbiya ve Çehâr Yâr-ı Güzin*¹²⁸ (mensur), eserde peygamberlerin sayısı ve nebi ile resul arasındaki ayırım belirtilmektedir).

Cevrî İbrahim Çelebi (ö.H. 1065=M. 1654), *Hilye-i Çehâr Yâr*¹²⁹ (manzum), yazıldığı tarih: H. 1050=M. 1640.

Neşatî (ö.H. 1085=M. 1674), *Hilye-i Enbiya*¹³⁰ (manzum).

Vecdî Ahmed, *Hilye-i Nebî*¹³¹ “Peygamber’in evsaf-ı hamîdesinden bir semme” (mensur).

Mehmed b. Receb, *Nüzhetü’l-Ahyâr fî Şerhi Hilyetü’l-Muhtâr*¹³² (mensur).

Nahîfî Süleyman (ö.H. 1151=M. 1738), *Hilyetü’l-Envâr*¹³³ (manzum).

Kaside-i Bürde ve Bür’e Çevrileri:

Bürde, Arapların büründüğü yünden bir çeşit aba ve hırkadır. Cahiliyye devri şairlerinden olup Muhazramîn arasında yer alan Ka’bü’bnü Zühayr,

¹²⁷ *Hilye-i Hâkanî*, İstanbul, Mahmud Bey Mat. 1309.

¹²⁸ Bakayî, *Hilyetü’l-Enbiya ve Çehâr Yâr-ı Güzin*, Süleymaniye Ktp., Fatih, No. 5427/4; Hamidiyye, No. 390/2.

¹²⁹ Cevrî, *Hilye-i Çehâr Yâr*, Süleymaniye Ktp., Lala İsmail, No. 605/2.

¹³⁰ Neşatî, *Hilye-i Enbiya*, İstanbul, Âlem Mat. 1312.

¹³¹ Vecdî, *Hilye-i Nebî*, Süleymaniye Ktp., Hamidiye, No. 390/1, yk. 2-107.

¹³² Mehmed b. Receb, *Nüzhetü’l-Ahyâr*, Süleymaniye Ktp., Esat Ef., No. 453.

¹³³ Nahîfî, *Hilyetü’l-Envâr*, Süleymaniye Ktp., Esat Ef., No. 1399 (külliyyatı içinde); Hamidiye, No. 252 (külliyyatı içinde); İst. Üniver. Ktp., Ty, No. 3219 (külliyyatı içinde).

İslâmîliğin doğuşundan sonra, kardeşi Büceyr ile birlikte Hz. Muhammed'e düşman kesilmişti. Büceyr Peygamber'i görüp sözlerini işidince ona hayran olarak müslüman olmuş, bunu haber alan Ka'bü'bnü Züheyr bir kaside ile Peygamber'i hicvetmişti. Bu kaside Peygamber'e okunduğu zaman, Hz. Muhammed onun kanını helâl kılmış, bunu haber alan Züheyr, pişman olarak Peygamber'e sığınmak zorunda kalmıştır. Şair, Hz. Muhammed için söylediği yeni kasideyi onun huzurunda okurken, kasidenin "nesib" bölümünden sonra Peygamber'i öven beyitleri okuyup bitirince Hz. Muhammed arkasındaki bürdeyi şaire ihsan etmiş, kasidenin adı da "Kaside-i Bürde" olarak kalmıştır.

بَانَتْ سَعَادُ فَفَقَلْتِ الْيَوْمَ مَتَّبُولُ
مَتَّبِيمُ إِثْرَهَا لَمْ يَنْفَدَ مَكْبُولُ

Anlamı: Suad gitti; bundan dolayı gönlüm bugün dertli ve yaralıdır. Fidyeye verip kurtulamayan köle gibi onun izine bağlanmıştır.

59 beyit tutan bu kasidenin ilk 38 beyti "nesib" bölümüdür. Peygamber'i öven bölüm 14 beyittir. Son 7 beyitte yine Peygamber'le ilgili olarak Kureyş'den, silâhdan, gazadan, düşmandan söz edilmektedir. Bu kasidenin Türkçede birçok çevirileri ve şerhleri meydana getirilmiştir.

Bür'e ise, Arapçada hastalıktan iyiliğe yüz tutma anlamına gelir. Arap şairlerinden El Busîrî Şerefü'd-din Muhammed b. Said (ö.H. 696=M. 1296) *El Kevâkibü'd-Dürriyye fi Medhi Hayri'l-Berriyye* başlığını taşıyan kasidesini, bir yanı inmeli iken yazmış, düşünde Peygamber'in, vaktiyle Ka'bü'bnü Züheyr'e yaptığı gibi, sırtındaki hırkayı kendi omuzlarına attığını görmüş, bu kerametle hastalıktan kurtulmuştur. Bunun üzerine kaside "Kaside-i Bür'e" adını almıştır. Araplar buna da "Kaside-i Bürde" derler. Matla'ı:

أَمِنْ تَدَكِيرِ جِرَانِ بِنْدِي سَلَمٍ
مَزَجَتْ دَمْعًا جَرَى مِنْ مَقْلَةٍ بِدَمٍ

160 beyit tutan bu kaside Ka'bü'bnü Züheyr'in kasidesinden daha yaygın bir hal almış, Türkçe birçok şerhleri, çevirileri, tahmisleri, tesdisleri yapılmıştır¹³⁴. Sünbül-zade Vehbi (ö.H. 1224=M. 1809), *Kaside-i Bürde* ile Bür'e ye Arapça nazireler kaleme almıştır¹³⁵.

¹³⁴ Arapça şerhlerinden biri: Hasan Fehmi, *El İktisad Şerhu'l-Bürde li Ahassi'l-İbâd* (Kaside-i Bür'e Şerhi), İstanbul, Mat. Âmire, 1329.

¹³⁵ *Vehbî Divanı*, Mısır, Bulak, 1253, II. bölüm, s. 2-6 ve s. 10-11.

Tanınmış Kaside-i Bürde Şerhleri:

Şeyh Hüseyin Harezmî (ö.H. 836=M. 1432), *Keşfü'l-Hüdâ*¹³⁶ (Çağatayca Kaside-i Bürde şerhi).

Ahmed Üsküdarî (Sultan Mehmed b. İbrahim zamanı), *Kaside-i Bürde Şerhi*¹³⁷

Abdurrahman Abdi Paşa (ö.H. 1103=M. 1691), *Kaside-i Bürde Şerhi*¹³⁸.

Mustafa Isâmeddin, *Kaside-i Bürde Şerhi*¹³⁹, yazıldığı tarih: 1167=M. 1753 (yazarın adı bu kaside şerhinde değil, ondan sonra gelen başka bir kaside şerhinin altında geçiyor).

Zeynelabidin, *Kaside-i Bânet Suad*¹⁴⁰ (Kaside-i Bürde çevirisi).

Tanınmış Kaside-i Bür'e Şerhleri ve Çevirileri:

Abdurrahim Karahisarî, *Kaside-i Bür'e Çevirisi*¹⁴¹ (manzum).

Kemal Paşa-zade (ö.H. 940=M. 1533), *Kaside-i Bür'e Çevirisi*¹⁴² (manzum).

Leâli Seyyid Ahmed b. Mustafa (ö.H. 971=M. 1563), *Kaside-i Bür'e Çevirisi*¹⁴³ (manzum) ve *Kaside-i Bür'e Şerhi*¹⁴⁴ (mensur) (yazarın Arapça şerhi de vardır).

Şemseddin Sivasî (ö.H. 1006=M. 1597), *Kaside-i Bür'e Çevirisi*¹⁴⁵ (manzum).

Yahya b. Abdullah, *Kaside-i Bür'e Şerhi*¹⁴⁶, yazıldığı tarih: 1013=M. 1604, Mısır.

¹³⁶ *Keşfü'l-Hüdâ*, Berlin Ktp., Hartmann yazmaları.

¹³⁷ Ahmed Üsküdarî'nin, Nuruosmaniye Ktp., No. 4005.

¹³⁸ Abdi Paşa'nın, Süleymaniye Ktp., Esat Ef., No. 2754; Millet Ktp., Emirî, şer'îye, No. 733/3.

¹³⁹ Isâmeddin'in, Süleymaniye Ktp., Esat Ef., No. 2758 (yazarın el yazısıyla).

¹⁴⁰ *Kaside-i Bânet Suad*, İstanbul, Ahmed Kâmil ve Şeriki Mat. 1928.

¹⁴¹ Karahisarî'nin, Millet Ktp., Emirî, manzum, No. 886, 887; Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, No. 299.

¹⁴² Kemal Paşa-zade'nin, Millet Ktp., Emirî, manzum, No. 886, 887; Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, No. 299.

¹⁴³ Leâli'nin manzum çevirisi, Millet Ktp., Emirî, manzum, No. 886, 887; Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, No. 299.

¹⁴⁴ Leâli'nin mensur şerhi, Süleymaniye Ktp., Çelebi Abdullah, No. 309; Nuruosmaniye Ktp., No. 4016; Millet Ktp., Emirî, manzum, No. 886, 887; Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, No. 299.

¹⁴⁵ Şemseddin Sivasî'nin, Millet Ktp., Emirî, manzum, No. 886, 887; Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, No. 299.

¹⁴⁶ Yahya'nın, Süleymaniye Ktp., Çelebi Abdullah, No. 308 (arada eksikler var).

Abdülhay, Saçlı İbrahim Efendioğlu (ö.H. 1117=M. 1705), *Kaside-i Bür'e Çevirisi* (manzum)¹⁴⁷.

Yazarı bilinmeyen *Kaside-i Bür'e Çevirisi*¹⁴⁸ (manzum), yazıldığı tarih: H. 1125=M. 1713.

Nahîfî Süleyman (ö.H. 1151=M. 1738 *Kaside-i Bür'e Tahmisi*¹⁴⁹.

Mehmed Mekki Şeyhulislam, (ö.H. 1212=M. 1797), *Kaside-i Bür'e Tahmisi*¹⁵⁰ ve *Kaside-i Bür'e Şerhi*¹⁵¹ (*Tevessül*, mensur).

Abdurrahim İvranyalı (ö.H. 1282=M. 1865), *Kaside-i Bür'e Çevirisi*¹⁵² (manzum, Türkçe ve Farsça).

Şeyh Esasî, *Kaside-i Bür'e Çevirisi*¹⁵³ (manzum).

Resâ Mustafa Maksud (ö.H. 1259=M. 1843), *Kaside-i Bür'e Tahmisi*¹⁵⁴.

Abidin Paşa Prevezeli (ö.H. 1324=M. 1906), *Kaside-i Bür'e Çevirisi ve Şerhi*¹⁵⁵.

Yazarı bilinmeyen *Kaside-i Bür'e Çevirisi*¹⁵⁶ (Arapça mensur şerhin kenarında Türkçe manzum çeviri).

Başka Kasideler:

Kaside-i Bürde ve Bür'e'den başka, Peygamber'le ilgili daha birçok kasideler kaleme alınmıştır. Bunlardan en tanınmış birkaçı:

Ebu'l-Fazl İbni'n-Nahvî Yusuf (ö.H. 513=M. 1119), *Kaside-i Münferice* (bu kasidenin ilk mısraı Peygamber'in ağzından çıkmış. Bu kasidenin erdemi okuyucunun sıkıntıdan kurtulup feraha kavuşmasıdır. Kaside, İsmail Ankaravî (ö.H. 1041=M. 1631) tarafından H. 1040=M. 1630'da şerh edilmiştir¹⁵⁷. İsmail Ankaravî, bu eserinde, daha önce *Tâiyye ve Hamriyye* kasidelerini de şerh ettiğini yazar.

¹⁴⁷ Abdulhay'ın, Nuruosmaniye Ktp., No. 3733.

¹⁴⁸ Yazarı bilinmeyen çeviri, İstanbul, Hulusi Ef., Mat. 1322, taşbasması.

¹⁴⁹ Nahîfî'nin Tahmisi, Ankara, TDK Ktp., No. A/354; Süleymaniye Ktp., Esad Ef., No. 2541/2, 2542/2; Ayasofya Ktp., No. 4082/1.

¹⁵⁰ Mekki'nin tahmisi, Süleymaniye Ktp., Esat Ef., No. 2541/1, 2542/1.

¹⁵¹ Mekki'nin Şerhî, İstanbul, Esat Ef., Mat. 1300.

¹⁵² İvranyalı'nın Şerhi, basılmıştır.

¹⁵³ Esasî'nin çevirisi, Millet Ktp., Emiri, manzum, No. 886, 887; Süleymaniye Ktp., Per-tev Paşa, No. 299.

¹⁵⁴ Resâ'nın Tahmisi, Süleymaniye Ktp., Esat Ef., No. 2851.

¹⁵⁵ Abidin Paşa'nın çevirisi, İstanbul, Mahmud Bey Mat., 1307.

¹⁵⁶ Yazarı bilinmeyen çeviri, Nuruosmaniye Ktp., No. 4023/1.

¹⁵⁷ İsmail Ankaravî Şerhi, basılmıştır.

Bu kasidenin başka şerhleri ve çevirileri de vardır. Bunlardan biri, Hafız Ahmed Paşa hac için Mısır'a geldiği zaman onun emriyle çevrilmiştir¹⁵⁸, Ancak yazar adını vermiyor. Bir şerhi de Süleymaniye Ktp. ndadır¹⁵⁹.

Şair Haşmet (ö.H. 1182=M. 1768), *Kaside-i Münferice*'yi Arapça tahmis etmiştir¹⁶⁰.

İbnü'l-Fâriz Ömer b. Ali (ö.H. 632=M. 1234), *Kasidetü'l-Hamriyye*, bu kasidenin de birçok şerhleri vardır. En tanınmış olanı Kemal Paşa-zade'nin Arapça şerhidir¹⁶¹. Kasidenin ilk beytini manzum olarak Türkçeye şöyle çevirmiştir:

Habîb'i zikrile içdük müdâmi olmuşuz sekrân
Üzüm çubuğu yaradılmamış iken degül el'ân

İbnü'l-Fârizî'l-Hamevî Ebu Hafs Ömer (ö.H. 576=M. 1180), *Kaside-i Tâiyye*¹⁶². Kasidenin Türkçe şerhleri arasında İsmail Ankaravî¹⁶³ (ö.H. 1041=M. 1637), ile Mustafa b. Murad Yenişehirî¹⁶⁴ (ö.H. 1138=M. 1725)nin şerhleri tanınmıştır.

Muhammediyye, Ahmediyye ve Benzerleri

Muhammediyye, adından da anlaşılacağı gibi, Hz. Muhammed'in "maneviyet"ine sığınarak "şefâat"ını kazanmak isteğiyle kaleme alınan bir eserdir¹⁶⁵. Halka gerçekleri bildirmek, doğru yolu göstermek amacını güder. *Muhammediyye*'nin yazarı olan Yazıcıoğlu Mehmed (ö.H. 855=M. 1451) in 853'de Gelibolu'da yazdığı eserinin başındaki "Sebeb-i Te'lif" bölümünde, bir gün düşünde Hz. Muhammed'i eshâbiyle birlikte görerek ağladığını, Hz. Muhammed'in kendisine halka gerçekleri bildiren bir eser yazmasını buyurması üzerine eserini kaleme aldığını söyler.

¹⁵⁸ Mısır'da yapılan çeviri, Ankara Genel Ktp., No. 33, 885 (sonu eksik; Nuruosmaniye Ktp., No. 4037, 4038.

¹⁵⁹ Süleymaniye Ktp., Çelebi Abdullah, No. 311.

¹⁶⁰ *Haşmet Divanı*, Mısır, Bulak, 1257, s. 16-22.

¹⁶¹ Kemal Paşa-zade'nin Şerhi, Nuruosmaniye Ktp., No. 4023/2.

¹⁶² Emin Huri, *Cilâü'l-Gâmız fi Şerhi Divanı'l-Fâriz*, Beyrut, Mat. Edebiyye 1888, s. 52-118.

¹⁶³ İsmail Ankaravî Şerhi, Nuruosmaniye Ktp., No. 4039/2 (I. risale yazarın *Kaside-i Münferice Şerhi*'dir).

¹⁶⁴ Mustafa b. Murad Şerhi, Nuruosmaniye Ktp., No. 3732.

¹⁶⁵ *Muhammediyye*, İstanbul, Tophane-i Âmire, İstihkâm Alayları Mat. 1270, taşbasmazı.

Eserde Muhammed'in nurunun bütün yaratıklardan önce yaratıldığı bildirildikten sonra, aklın, arşın, meleklerin, cennetin yaradılışı, yerin ve göğün kuruluşu açıklanıyor. Âdem, Havvâ yaratıldıktan ve peygamberlerin adları sıralandıktan sonra Muhammed'e geçiliyor. Daha sonra Hz. Muhammed'in doğuşu, vahyi, nitelikleri, ahlâkı, mi'racı, hicreti, mucizeleri, gazveleri, ölümü, hatunları, eshabı, "aşere-i mübeşşere", "eshab-ı süffa" yer alıyor. Daha sonra şu bölümler sıralanıyor: İsrât-ı sâat, huruc-ı Deccal, nüzul-i İsa, Ye'cuc-ı Me'cuc, huruci Dabbetü'l-arz, güneşin batıdan doğuşu, tövbe kapısının kapanması, İsrâfil'in sûr'u, kıyamet günü, haşr, cehennem, cehennemlikler, cennet, ma'rifet-i Rab, esrârü'l-ârifin, ma'rifetü'n-nefs.

Birçok bölümler "Kaale'llahü Taâlâ...." cümlesiyle başlayan âyetlerin tefsiridir. Eserde daha çok kaside kullanılmıştır. Kimi bölümü mesnevî tarzındadır. Yer yer müstezatlar da vardır. *Muhammediyye'nin* kaynağı, yazarın daha önce Arapça kaleme aldığı *Magaribü'z-Zaman'dır*¹⁶⁶.

Yazarın küçük kardeşi Ahmed Bican, *Magaribü'z-Zaman'dan* Türkçeye çevirdiği eserine *Envârü'l-Âşıkîn*¹⁶⁷ adını vermiştir. Beş bölüme ayrılan eserin her bölümünde başlıca şu konular yer alır:

- 1) Varlıkların meydana gelmesi.
- 2) Âdem'den Muhammed'e dek gelip geçen peygamberler, Muhammed'in nuru, *Kur'an*'ın âyet âyet inmesi, mi'rac, vahyin sırları, hicret, cihad, Peygamber'in ölümü ve ölümünden sonrası,
- 3) Melekler, ruhlar,
- 4) İnançlar, ibadetler, dünyadaki görevler, kıyamet günündeki haller, âhiret, cehennem, cennet, sırat,
- 5) Cennet, a'raf, cennete ve cehenneme girenler, cin, tûbâ, huriler, cennetin ırmakları, cennete girenlerin dereceleri, şehidler.

Halk arasında ün kazanmış olan *Muhammediyye'nin* benzerleri meydana getirilmiş ve bu yolda hayli eserler kaleme alınmıştır. Kaynaklarda adları geçen bu eserlerin çoğunun nerede olduğu bilinmiyor. Kitaplarda rastlanan tanınmış başlıca eserler şunlardır:

Dâvud-ı Halvetî (ö.H. 913=M. 1507), *Gülşen-i Tevhid*¹⁶⁸ (vahdet, hakkın tecellisi, Muhammed'in nurunun yaratılması, nurun geçmesi, Peygamber'in anası, babası, doğuşu vb., manzum).

¹⁶⁶ *Magâribü'z-Zaman*, Nuruosmaniye, Ktp., No. 2593-2596.

¹⁶⁷ *Envârü'l-Âşıkîn*, İstanbul, Şirket-i Hayriye-i Sahhafiyye, Hacı Hüseyin Ef. Mat., 1306, taşbasması.

¹⁶⁸ *Gülşen-i Tevhid*, Ankara Genel Ktp., No. 56.

Hüseyinî b. Ahmed Sirûzî (XIX. yüzyıl), *Câmiu'n-Nasâyih*¹⁶⁹ (*Muhammediyye* tarzında, manzum).

Yusuf, Ankaralı *Âdâbü't-Tâlibîn*¹⁷⁰ (*Muhammediyye*'ye nazire, manzum) yazıldığı tarih: H. 913=M. 1507 (eserde "mevâiz ve hikâyât nakil ve zam" edildiği bildiriliyor).

Esirî Mehmed Yusuf (XVI. yüzyıl), *Muhammediyye Şerhi*¹⁷¹ (*Muhammediyye*'nin nesre çevirisi),

İsmail Hakkı Bursalı (ö.H. 1137=M. 1724), *Şerhu'l-Muhammediyye*¹⁷².

Ali b. Muslihiddin Bozkırlı, *Zemmü'l-Fenâ*¹⁷³ (*Muhammediyye* tarzında, manzum).

Ahmediyye, Muhammediyye'den sonra halk arasında yayılmış eserlerden biridir. Diyarbakırlı Ahmed Mürşidî (ö.H. 1174=M. 1760) nin öğüt yollu kaleme aldığı manzum bir eserdir¹⁷⁴. Yazar, bu eserini Aydın'lı Mürîdî'nin *Pend-nâme*'sine nazîre olarak meydana getirmiş ve bu kitaptan 18 hikâyeyi kendi kitabına almıştır.

Eserde kısa bir başlangıçtan sonra şu konular sıralanmaktadır: Fakr, dünya malı ve mülkü, sonunu düşünmek, beş vakit namaz, ana baba ve komşu hakkı, bekârlık ve evlilik hali, karı koca hakkı, namus çabası, rızık, hırs ve tama', tövbe, fakr hali, emanet, hükümet, cömertlik, misafir, ihanet, rıza, sabır ve tahammül, fitne ve fesat, başkalarını çekiştirmek, kıskançlık, kibir, tövbe ve isti'ğfar, iman ve nikâh tazelemek, kötülükten sakınmak, dua etmek, yardım istemek, şükretmek, halk arasında yetmiş iki fırkadan dokuzu, *Kur'an* okuma, özlem ahı, göz yaşı, Tanrı aşkı, tütün içmek, peygamber aşkı, salavat, enbiya ve evliya, delilik halleri, cifr, simya, sihir, ümmete övgü, bilginler, bilimin yardımı, ölümü düşünme, kabir, dünyayı kötüleme, kıyamet günü, mahşerde mîzan vb..

Her bölümün sonunda türlü hikâyeler yer almaktadır. *Ahmediyye*'nin de nazîreleri vardır. Erzurumlu Şerifî Mehmed'in *Pend*¹⁷⁵'i bunlardan biridir.

¹⁶⁹ *Câmiu'n-Nasayih*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud, No. 1604.

¹⁷⁰ *Âdâbü't-Tâlibîn*, İst. Üniver. Ktp., Ty, No. 507.

¹⁷¹ *Muhammediyye Şerhi*, İst. Üniver. Ktp., No. 2450.

¹⁷² *Şerhu'l-Muhammediyye*, Mısır, Bulak, 1256, 2 c.

¹⁷³ *Zemmü'l-Fenâ*, İstanbul, Rıza Ef. Mat., tarihsiz, taşbasması.

¹⁷⁴ *Ahmediyye*. İstanbul, Mat. Osmaniye, 1303.

¹⁷⁵ *Pend*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmut, No. 1809.

Mersiye ve Maktel

Arapçada “resy” ve “mersiye”, ölen birinin erdemlerini ve artmalarını anarak ağlamak anlamına gelir. Birinin ölümü karşısında duyulan acıyı ve üzüntüyü belirtmek için yazılan manzumelere mersiye denir. Baki'nin, Kanunî Sultan Süleyman'ın ölümü, Taşlıcalı Yahya'nın, Şehzade Mustafa'nın boğdurulması, Şeyh Galib'in, çok sevdiği arkadaşı Esrar Dede'nin ölümü üzerine yazdıkları manzumeler, divan edebiyatında ün kazanmış mersiye-lerdir ¹⁷⁶.

Hz. Muhammed'in, kızı Fâtîme ile damadı ve amcasının oğlu Ali'den olan torunu Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilmesi üzerine yazılan mersiye-ler, dinî edebiyatın en bereketli ürünlerindedir. Emevîlerden ilk halife Muaviye'nin oğlu Yezid'in ordusuyla İmam Hüseyin'in askeri Kerbelâ'da karşılaşmış, tek tek yapılan vuruşmalardan sonra İmam Hüseyin, muharrem onuna rastlayan cuma günü (H. 61=M. 680) şehit edilmiştir. Bu acıklı olay bütün İslâm âleminde büyük üzüntü yaratmış, şîfler için muharrem yas ayı sayılmıştır.

Kerbelâ olayıyla mersiye alanı çok geniş bir konu kazanmış, ayrıca “maktel” başlıklı manzumeler de kaleme alınmıştır. Bu kanlı olayı kaside, gazel, mesnevî, terkiib ve terci'-i bend gibi biçimler altında dile getiren manzumeler mersiye, hikâye halinde anlatan manzum ve mensur eserler de maktel adı altında toplanır. Mersiye-lerde duygulanma, içlenme daha çoktur. Makteller ise, aynı amacı gütmekle birlikte, olayı ayrıntılarıyla anlatır.

Konu şîî ve sünnî birçok şairler tarafından ele alınmış, sayısız mersiye ve makteller yazılmıştır. Mersiye yazan şairler arasında Bağdatlı Ruhî (ö. H. 1014=M. 1605), Kâmî-i Âmidî (ö.H. 1180=M. 1766), İzzet Molla (ö.H. 1245=M. 1829), Şeyh Müştak Mustafa (ö.H. 1247=M. 1831), Morali-zade Leylâ Hanım (ö.H. 1264=M. 1847), Lebîb Mehmed (ö.H. 1284=M. 1867), Osman Nevres (ö.H. 1293=M. 1836), Ziya Paşa (ö.H. 1297=M. 1880), Yenışehirli Avni (ö.H. 1301=M. 1883), Kâzım Paşa (ö.H. 1307=M. 1889), Osman Şems (ö.H. 1311=M. 1893), Üsküdarlı Hakkı (ö.H. 1312=M. 1894), Mustafa Asım (ö.H. 1322=M. 1904), Ali Ferruh (ö.H. 1322=M. 1904), Mualim Feyzi (ö.H. 1328=M. 1910) en tanınmış olanlarıdır.

Mersiye-lerden ayrıca kitap halinde basılmış olanlar:

Şeyh-i Mevlevî, *Mersiye* ¹⁷⁷,

¹⁷⁶ Bkz., Fuad Köprülü, “Bizde Mersiye ve Mersiye-ciler”, *Yeni Mecmua*, c. I. 1917, s. 306.

¹⁷⁷ Şeyh-i Mevlevî, *Mersiye*, İstanbul, 1273 taşbasması.

Lebib Mehmed, *Mersiye*¹⁷⁸ (9 tane)
 Kâzım Paşa *Riyaz-ı Asfiyâ* ve *Maḳâlîd-i Aşk*¹⁷⁹,
 Osman Şems, *Mersiye-i Seyyidü's-Şühedâ*¹⁸⁰,
 Mustafa Asım, *Nâle-i Uşşak*¹⁸¹ (Kâzım Paşa'nın *Riyaz-ı Asfiyâ*'sına nazîre).

Ali Ferruh, *Kerbelâ*¹⁸²,

Muallim Feyzi, *Mâtem-nâme*¹⁸³.

Makteller arasında başlıca şu eserler kaydedilebilir:

Meddahî, *Maktel-i Hüseyin*¹⁸⁴, manzum, yazıldığı tarih: H. 763=M. 1361
 Kastamonu'da kötürüm Bayezit'e sunulmuştur.

Nakiboğlu, *Dâstân-ı Adn der Hikâyet-i Hasan ve Hüseyin*¹⁸⁵, manzum,

Yahya b. Bahşî (ö.H. 840=M. 1436), *Maktel-i İmam-ı Hüseyin*¹⁸⁶,

Nure'd-din, *Vak'a-i Kerbelâ*¹⁸⁷.

Câmî Hacı Hasan-zade Muhiddin Mehmed, Balıkesirli (ö.H. 911=M. 1505), *Saâdet-nâme*¹⁸⁸ (Kâşifî Hüseyin Vâız'ın *Ravzatü's-Şüheda* çevirisi).

Lâmiî Çelebi (ö.H. 938=M. 1531), *Maktel-i Hüseyin*, manzum¹⁸⁹.

Fuzulî (ö.H. 963=M. 1561), *Hadikatü's-Süadâ*¹⁹⁰ (Kâşifî Hüseyin Vâız'ın *Ravzatü's-Şühedâ* çevirisi).

Safî, *Kerbelâ-name*¹⁹¹, manzum, yazıldığı tarih: H. 1160=M. 1747.

İbn-i Yusuf Mehmed, *Maktel-i Hüseyin*¹⁹² (manzum).

Şâdî, Kastamonulu, *Maktel-i Hüseyin*¹⁹³.

¹⁷⁸ Lebib Mehmed, *Mersiye* (9 tane), İstanbul, 1273-1283.

¹⁷⁹ *Makalid-i Aşk*, İstanbul, 1301.

¹⁸⁰ *Mersiye-i Seyyidü's-Şühedâ*, İstanbul, 1327.

¹⁸¹ *Nâle-i Uşşak*, İstanbul, 1301.

¹⁸² *Kerbelâ*, I, bölüm, Paris, 1305.

¹⁸³ *Matem-name*, İstanbul, 1289.

¹⁸⁴ Meddahî, *Maktel-i Hüseyin*, TDK Ktp., No. B/28, yk. 164-213 (mecmua içinde); Millet Ktp., Emiri, manzum, No. 1313, 1314.

¹⁸⁵ *Dâstân'ı Adn*, Millet Ktp., Emiri, manzum, No. 1222.

¹⁸⁶ Yahya, *Maktel-i İmam-ı Hüseyin*, basılmıştır.

¹⁸⁷ *Vak'a-i Kerbelâ*, İstanbul, 1285, taşbasması.

¹⁸⁸ *Saâdet-name*, İst. Üniver. Ktp., Ty. No. 2374.

¹⁸⁹ Lamiî, *Maktel-i Hüseyin*, Ankara Genel Ktp., No. 806; Ankara, D. T-C. Fak. Ktp., Muzafer liste 1, No. 219; Topkapı Arkeoloji Müzesi Ktp., No. 253.

¹⁹⁰ *Hadikatü's-Süadâ*, İstanbul, Ahter Mat. 1302, başka basmaları da vardır.

¹⁹¹ *Kerbelâ-name*, TDK Ktp., No. A/84, başı eksik.

¹⁹² İbn-i Yusuf, *Maktel-i Hüseyin*, İstanbul. Edebiyat Fakültesi Ktp., No. 4030.

¹⁹³ Şâdî, *Maktel-i Hüseyin*, Ankara Genel Ktp., No. 45.

İman, İtikat ve İbadetle İlgili Eserler

İman, itikat ve ibadetle ilgili sorunlar o denli çok ve birbirine bağlıdır ki siyer, mevlid, hilye gibi konular dışında kalan dinî eserleri sınıflandırmak kolay olmaz. Çok kez aynı eserde çeşitli konulara değinildiği olur. Bunların hapsi de fikhın ve kelâmın birer bölümü olarak tefsire ve hadise dayanır.

Bununla birlikte, kesin olmamak üzere şöyle bir sınıflandırma yapılabilir:

- a) İman ve itikadın temeli olan akaid kitapları,
- b) Yine iman ve itikatla ilgili başka eserler,
- c) İbadetle ilgili kitaplar,
- ç) Ed'ıye, evrad ve ezkâr kitapları,

Kaynak hizmetini gören başlıca akaid kitapları:

Tahâvî Ebu Ca'fer Ahmed (ö.H. 321=M. 933), *Akaidü't-Tahâvî*¹⁹⁴,

Nesefî Necmü'd-din Ebu Hafs Ömer b. Muhammed (ö.H. 537=M. 1142), *Akaidü'n-Nesefî*¹⁹⁵.

İycî Azudu'd-din Abdu'r-Rahmani'bni Ahmed (ö.H.756=M. 1355), *Akaidü'l-Azudiyye*¹⁹⁶

Câmî Nurü'd-din Abdu'r-Rahman (ö.H. 898=M. 1492), *Mir'atü'l-Akaid*¹⁹⁷ (Farsça)

Gevvanî Celâlü'd-din Muhammed Es'ad (ö.H. 908=M. 1502), *Şerhu'l-Akaid*¹⁹⁸

Halebî İbrahim b. Muhammed (ö.H. 956=M. 1549) *Silkü'n-Nizam bi Şerhi Cevâhiri'l-Kelâm*¹⁹⁹.

Şa'rânî Abdül'Vehhab b. Ahmed (ö.H. 973=M. 1565), *El Yevâkitü ve'l-Cevahir fi Beyanı Akaidi'l-Ekâbir*²⁰⁰ (Ehlü'l-Keşf akaidi ile ehlü'l-fikr akaidi arasındaki ayırım).

¹⁹⁴ *Akaidü't-Tahâvî*, Kazan, 1311.

¹⁹⁵ *Akaidü'n-Nesefî*, İstanbul'da ve Kahire'de birkaç kez basılmıştır.

¹⁹⁶ *Akaidü'l-Azudiyye*, İstanbul, 1271, 1306, 1313, 1318; Petersburg, 1817 (Celâl haşiyesiyle birlikte); Mısır, 1322.

¹⁹⁷ *Mir'atü'l-Akaid*, Abdullah Hulusi (ö.H. 1305=M. 1887) tarafından şerhedilip bastırılmıştır.

¹⁹⁸ *Şerhu'l-Akaid*, İstanbul, 1313, 1318; Petersburg, 1817.

¹⁹⁹ *Silkü'n-Nizam*, İst. Üniver. Ktp., Ay, No. 3335.

²⁰⁰ *El Yevâkit*, Mısır, 1277.

Gelenbevî İsmail b. Mustafa (ö.H. 1205=M. 1790), *Hâşiye alâ Şerhi Celâl*²⁰¹.

Akaidle ilgili, kaside tarzında yazılmış manzumeler de vardır. Bunların biri Evşî Siracü'd-din Ali b. Osman Ferganî (.H. 575=M. 1179)nın *Kaside-i Emâlî*²⁰², öteki de Hızır Bey b. Celâleddin b. Ahmed Paşa (ö.H. 863=M. 1458)nın *Kaside-i Nuniyye'sidir*²⁰³.

İman ve itikatla ilgili kaynak niteliğindeki başka eserler: İmam-zade Mehmedü'bnü Ebi Bekir (ö.H. 573=M. 1177), *Şir'atü'l-İslâm*²⁰⁴ (Peygamber'in sünnetleri üzerine yararlı bilgiler, İslâm topluluklarında "muâşeret âdabı").

İbnü'l-Arabî Muhyî'd-din Muhammed b. Ali (ö.H. 638=M. 1240), *Şa'bü'l-İman*²⁰⁵.

Seyyid Ali Hemedanî (ö.H. 786=M. 1384), *Zahîretü'l-Mülûk*²⁰⁶ (Farsça), 10 bölüm, iman hükümleri, kulluk, güzel huylar, ana, baba, koca, evlât hakkı, adalet, hilâfet, emredilenleri işlemek, yasaklardan kaçmak, Tanrı'nın nimetleri, sabır, kibir, kızma vb.

²⁰¹ *Hâşiye alâ Şerhi Celâl*, İstanbul, 1316.

²⁰² *Kaside-i Emâlî'nin* Türkçe şerhleri: Ahmed Hüseyinî Manisalı (ö.H. 960=M. 1552), Nuruosmaniye Ktp., No. 2193/2. Mehmed Şükrü Anadolu Kazaskeri, *Keşfü'l-Maânî Şerhi Bed'i'l-Emâlî*, İstanbul, Ali Raif Mat. 1328, taşbasması. Ahmed Asım, *Merâhu'l-Maâlî fi Şerhi'l-Emâlî*, İstanbul, Takvimhane-i Âmire 1266. Mehmed Şükrü Mekteb-i Mülkiye müdürü, *Kaside-i Emâlî Çevirisi*, İstanbul, Mat. Âmire, 1305; yazarı bilinmeyen bir *Kaside-i Emâlî Çevirisi ve Şerhi* (çeviri manzum, şerh mensur), Millet Ktp., şer'iyeye, No. 328.

²⁰³ *Kaside-i Nûniyye* şerhleri ve haşiyeleri: Mehmed Emin Üsküdarî (ö.H. 1151=M. 1738), *Kaside-i Nuniyye Şerhi* (Kasidenin Molla Ahmed b. Musa Hayalî tarafından yapılan şerhinin haşiyesi), yazıldığı tarih: H. 1145=M. 1732, Nuruosmaniye Ktp., No. 2193/1. Davud b. Mehmed Karsî, *Kaside-i Nûniyye Şerhi*, yazıldığı tarih: H. 1169=M. 1755, Bratislava Üniversitesi Ktp., No. 469 (j. Blaskovics, katalog, Bratislava, 1961; Uryanî Osman Kilisli, *Hayrî'l-Kalâid Şerhi Cevahirü'l-Akaid* (kasidenin Arapça şerhi), Nuruosmaniye Ktp., No. 2194, 2195.

²⁰⁴ *Şir'atü'l-İslâm*, İst. Üniver. Ktp., Ay. No. 2497, çevirileri ve şerhleri: Abidi'nin H. 915=M. 1509'daki manzum çevirisi: *Ravzatü'l-İslâm*, Ankara Genel Ktp., No. 102/2; Mehmed b. İbrahim'in H. 911=M. 1505'deki manzum çevirisi: Fahri Bilge Ktp; Bahtî'nin H. 1079=M. 1659'daki manzum çevirisi: bir nüshası bendeki yazmalar arasında. Hacı Ahmed b. Seyyidü'l-Bigavî çevirisi: Millet Ktp., şer'iyeye, No. 387; Yahya b. İbrahim'in şerhi: Atıf Ef. Ktp., No. 1421; Yazarı bilinmeyen bir çeviri: Süleymaniye Ktp., Ayasofya, No. 1940/1. Yakub Seyyid Ali-zade (ö.H. 931=M. 1524)nin Arapça şerhi: İstanbul Taphane-i Âmire, 1273.

²⁰⁵ *Şa'bü'l-İman*, İsmail Hakkı Bursalı (ö.H. 1137=M. 1724) tarafından Türkçeye çevrilip bastırılmıştır.

²⁰⁶ *Zahîretü'l-Mülûk*, İbrahim b. Halil b. Ali Bayburtlu tarafından H. 1085=M. 1674'de *Zahîretü'l-Mü'minin* adı altında Türkçeye çevrilmiştir: Süleymaniye Ktp., Lala İsmail, No. 244.

Birgivi Mehmed (ö.H. 981=M. 1573), *Kitabü'l-İman ve Kitabü'l-İstih-san*²⁰⁷ (Arapça ayrı iki kitap: iman ve itikat, Peygamber'in şemâyili, mucizeleri, eshabı, hatunları, dinî ve ahlâkî bilgiler, dualar, *Kur'an*'daki sûreler ve erdemleri, öğütler).

Akaid ve akaitle ilgili konularda Türkçe kaleme alınmış eserlerden birkaçı:

Kutbeddin Mehmed İznikli (ö.H. 821=M. 1418), *Râhatü'l-Kulûb*²⁰⁸ (bilimde farz olan her "âkil ve bâlg" olanın bilmesi gereken sorunlar).

Şeyh Mehmed Yemenî, *Tuhfetü'l-Âşıkîn*²⁰⁹ (fazâil-i Mekke, Medine ve Kudüs), yazıldığı tarih: H. 856=M. 1452.

Şeyh Şeref, *Revnaku'l-İslâm*²¹⁰ (Türkmence, manzum dinî eseri), yazıldığı tarih: H. 869=M. 1464.

Ali Şir Nevaî (ö.H. 907=M. 1501), *Sirâcü'l-Müslimîn*²¹¹ (Çağatayca, manzum akaid), yazıldığı tarih: H. 905=M. 1499.

Yazarı bilinmeyen, *Nazm-ı Akaid*²¹² (Çağatayca).

Hısârî, *Tuhfetü'l-Mü'minîn*²¹³ (manzum, dinî eser, hadislerden, daha çok *Masâbih*'den yararlanılmış; âyetlere, hadislere ve büyüklerin sözlerine dayanılarak dinî öğütler, arada hikâyeler, 3305 beyit), yazıldığı tarih: H. 906=M. 1500.

Gubârî Abdurrahman b. Abdillah (ö.H. 974=M. 1566), *Kâ'be-nâme*²¹⁴ (manzum)

²⁰⁷ *Kitabü'l-İman ve Kitabü'l-İstihsan*, Nuruosmaniye Ktp., No. 1195.

²⁰⁸ *Râhatü'l-Kulûb*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, No. 1171; TDK Ktp, Yazma A/533.

²⁰⁹ *Tuhfetü'l-Âşıkîn*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, No. 1699, 3341.

²¹⁰ *Revnaku'l-İslâm*, Kazan, 1896; Taşkent, 1898.

²¹¹ *Sirâcü'l-Müslimîn*, Topkapı, Revan Ktp., No. 808 (külliyyatı içinde); Süleymaniye Ktp., Fatih No. 4056 (külliyyatı içinde), bu iki külliyyat için bkz., Ağâh Sırrı Levend, *Türkiye Kitaplıklarındaki Nevaî Yazmaları, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, Ankara, 1958, ayırbaşım; Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, No. 1634.

²¹² *Nazm-ı Akaid*, Taşkent, 1325, taşbasması (Nevaî adına basılmış olan bu eser Nevaî'nin değildir. bkz., Ağâh Sırrı Levend, *Nevaî Adına Basılmış Bir Eser, Jean Deny Armağanı*, 1958, TDK yayını, ayırbaşım.

²¹³ *Tuhfetü'l-Mü'minîn*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, No. 1701.

²¹⁴ *Kâ'be-name*, Ankara, TDK Ktp., No. A/398.

Birgivî Mehmed (ö.H. 981=M. 1573), *Vasiyyet-nâme*²¹⁵ (akaid, ahlâk ve ahlâk-ı şer'iyeden bilinmesi gereken konular).

Pîr Mehmed Azmî (ö.H. 985=M. 1577), *Envârü'l-Kulûb*²¹⁶ (yazar eserini Farsça *Masâbîhu'l-İman*'dan çevirmiş olmakla birlikte kimi yerlerini "kü-tüb-i mu'tebereye muhalif olmakla" değiştirdiğini yazıyor. Tevhid, iman, Tanrı, peygamber, *Kur'an*, sünnet ve cemaat, namaz, ezan, abdest, gusül, su, teyemmüm, mesih, cuma ve bayram namazları, haç, zekât, dua, takva, ana, baba ve komşu hakkı, başkalarını çekiştirmek, şarap içmek, kötülük etmek, nikâh, talâk, yemin, kıskanmak, hırsızlık etmek vb). I. Ahmed'in emriyle.

Veysî (ö.H. 1037=M. 1627), *Şehâdet-nâme*²¹⁷ (mensur, namaz, oruç, zekât, cihad, haç, kendilerini överek münazaraya giriyorlar; arada fıkralar ve hikâyeler).

Veysî, *Fazâil-i Kelime-i Lâilâhe İllallah*²¹⁸.

Abdülmeccid Sivasî (ö.H. 1049=M. 1639), *Dürretü'l-Akaid*²¹⁹.

İlmî Çelebi, *Nazm-ı Akaid*²²⁰ (mensur, arada manzum parçalar), yazıldığı tarih: H. 1058=M. 1648.

Kâtib Çelebi (ö.H. 107)=M. 1656), *El İlhâmü'l-Mukaddes mine'l-Feyzi'l-Akdes*²²¹ (dinî üç soru ve cevabı).

Mehmed İsmetî, *Şifâü'l-Mü'min*²²² (yazar tefsirlerden, fıkıh kitaplarından, *Münyetü'l-Musallî* ve *Gunyetü'l-Müstemellî*'den yararlanmıştı. 1- *Kur'an* okumanın erdemleri, 2- Duanın erdemleri, 3- Peygamber'in ahlâkı, hilyesi v.b.) Yazıldığı tarih: H. 1063=M. 1652.

²¹⁵ *Vasiyyet-nâme*, Üsküdar, Darü't-tıbâatü'l-cedid 1220. Şerhleri; Zârf'nin (ö.H. 1052=M. 1642'deki manzum çevirisi, Konya, İzzet koyunoğlu Ktp.; Şeyh Ali Sadreddin Konevî şerhi, İstanbul, Taphane-i Âmire, 1262, taşbasması; Mehmed Beypazarî şerhi, *Nasihatu'l-Müslimin*, Bayezit Ktp., Veliyyreddin, No. 2065; Kadı-zade Ahmed b. Mehmed Emin şerhi, *Cevhere-i Behiyeye-i Ahmediyye*, İstanbul, Darü't-Tıbâa 1219.

²¹⁶ *Envârü'l-Kulûb*, Nuruosmaniye Ktp., No. 2329, 2330; Süleymaniye Ktp., Hamidiye, No. 628.

²¹⁷ *Şehâdet-nâme*, İstanbul, Tasvir-i Efkâr Mat. 1283.

²¹⁸ *Fazâil*, Nuruosmaniye Ktp., No. 2518/1.

²¹⁹ *Dürretü'l-Akaid*, Beyazit Ktp., Veliyyeddin No. 2049; Süleymaniye Ktp. Esat Ef. No, 3628, yk. 24-87; Millet Ktp. Emirî, şer'iyeye No. 281, 282.

²²⁰ *Nazm-ı Akaid*, Konya, İzzet koyunoğlu Ktp.

²²¹ *El İlhâmü'l-Mukaddes*, Nuruosmaniye Ktp., No. 4075/3.

²²² *Şifâü'l-Mü'min*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, No. 1941; Nuruosmaniye Ktp., No. 2481, 2482 (bu nüshalarda yazar adı geçmiyor).

Kefevî Seyyid Ebûlbaka Eyyub (ö.H. 1094=M. 1682), *Tuhfetü's-Şâhân*²²³ (Akaid-i İslâmiye).

Nahîfi Süleyman (ö.H. 1151=M. 1738), *Zuhru'l-Âhire*²²⁴ (manzum, imanın koşulları vb.).

Yazarı bilinmeyen *Ef'âl-i Mükellefîn*²²⁵ (manzum), arada mensur açıklamalar, kelâm ve fıkıh konuları).

Mehmed Sâlim Mirzâ-zade, (ö.H. 1156=M. 1743), *Nasihâtü'l-Mülûk*²²⁶, (*Neylü'r-Reşad fî Emri'l-Cihad*), yazıldığı tarih: H. 1149=M. 1736, I. Mahmud için.

Mehmed Es'ad İmam-zade (ö.H. 1276=M. 1859), *Dürr-i Yekta ve Şerhi*²²⁷.

Ahmed Hamdi Şirvanî (ö.H. 1307=M. 1889), *Makalâtü'l-Urafâ fî Mesâil-i'l-Hukemâ*²²⁸.

Seyyid Ahmed Zühdi *El Mecmuatü'z-Zühdiyye fî Ahkâmi'd-Diniyye*²²⁹ (2 c.).

İbadetlele ilgili eserler:

İbadet kitapları, temizlik, abdest, namaz, zekât, oruç ve haccın koşullarını ve yöntemlerini öğretir. Bunlar arasında en önemli ve geniş olanı "salât" konusudur. Salât ile ilgili ayrı eserler kaleme alınmıştır. Salâtla birlikte ibadetin öteki bölümlerini kapsayan ve kaynak hizmetini gören başlıca eserler:

Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed Semerkandî (ö.H. 375=M. 985), *Mukaddimetü's-Salât*²³⁰.

İbni Sînâ (ö.H. 428=M. 1036), *Es Salât ve Mâhiyyetühâ*²³¹ (üç bölüm: namaz, namazın zâhirî ve bâtınî, yönleri, her iki namazın kimler üzerine vacib olduğu).

²²³ *Tuhfetü's-Şâhân*, Ankara TDK Ktp., No. A/82.

²²⁴ *Zuhru'l-Âhire*, İst. Üniver. Ktp., Ty, No. 3219 (külliyyatı içinde); Süleymaniye Ktp., Esat Ef., No. 1399/3 (külliyyatı içinde); Süleymaniye Ktp., Hamidiye, No. 252/5 (külliyyatı içinde).

²²⁵ *Ef'âl-i Mükellefîn*, Ankara, TDK Ktp., No. A/28.

²²⁶ *Nasihâtü'l-Mülûk*, Süleymaniye, Esat Ef., No. 1915.

²²⁷ *Dürr-i Yekta ve Şerhi*, İstanbul Mat. Osmaniye, 1309.

²²⁸ *Makalâtü'l-Urafâ*, İstanbul, Tasvir-i Efkâr Mat., 1285.

²²⁹ *El Mecmuatü'z-Zühdiyye*, İstanbul Mat. Osmaniye, 1311, c. 1; 1313, c. 2.

²³⁰ *Mukaddimetü's-Salât*, Mısır'da Kansu Gavri adına Türkçeye çevrilmiştir: Süleymaniye Ktp., Ayasofya, No. 1444.

²³¹ *Es Salât*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, No. 4829 (mecmua içinde); Nuruosmaniye Ktp., No. 4894 (mecmua içinde).

Halebî İbrahim b. Muhammed (ö.H. 956=M. 1549), *Gunyetü'l-Müstemelli*²³² Sedidü'd-din Muhammed Kaşgarî (ö.H. 705=M. 1305) nin (*Münyetü'l-Musallî ve Gunyetü'l-Mübtedi*'sinin genişletilerek şerhi).

Abdü'l-Aziz, *Umdetü'l-İslâm fi'l-Erkâni'l-Hams*²³³ (Farsça).

Türkçe kaleme alınmış, ya da yazarı gösterilmeyerek Arapça fıkıh kitaplarından Türkçeye çevrilmiş hayli eserler vardır. Bunlar arasında, XIV. ve XV. yüzyıllarda kaleme alınmış olanlar Türk dili tarihi bakımından önemlidir.

Berke İbni Berâkiz İbni Kandud İbni Ögü, Kıpçaklı, *İrşadü'l-Mülûki ve's-Selâtin*²³⁴ (Arapça metnin altına satır satır kırmızı mürekkeple Türkçesi yazılmış. Fıkıhdan iman, itikat ve ibadet konuları: Ebu Hanife mezhebi üzere farz, vâcib, sünnet.... Ahkâm-ı İslâm: Salât, zekât, savm, hac.....). H. 789=M. 1387'de İskenderiyye'de yazılmış, Kıpçak lehçesiyle.

Yazarı bilinmeyen *Kitabü'n-fi'l-Fıkh*²³⁵ (Arapça bir fıkıh kitabının satır satır çevirisi) Kölemen İmparatorluğunda, Oğuz-Kıpçak lehçesiyle.

Yazarı bilinmeyen *Kitabü'n fi'l-Fıkh bi Lisani't-Türki*²³⁶ (Oğuz-kıpçak lehçesiyle).

Kutbeddin Mehmed, İznikli (ö.H. 821=M. 1418), *Mukaddime-i Salât*²³⁷.

Mehmed b. Sıddiku'l-Ma'ruf b. İbni Sayın (istinsah edenin adı da olabilir), *Fıkh kitabı*²³⁸.

²³² *Guneytü'l-Müstemelli*, İstanbul, 1295, 1298, 1312, 1325. İbrahim b. Abdullah Babadağlı tarafından H. 1116=M. 1704'de Türkçeye çevrilmiştir, kendi el yazısıyla yazılmış bir nüshası: TDK Ktp., No. A/46 (6 bölüm Salâtin koşulları, farzlar, vâcibler, sünnetler, mekruhlar, müfsitler vb.); *Zuhru'n-Necât* adı altında H. 1074=M. 1663'de yapılan bir çevirisi: TDK Ktp., No. A/67

²³³ *Umdetü'l-İslâm*, Abdurrahman b. Yusuf tarafından H. 950=M. 1543'de *İmâdü'l-İslâm* adı altında 60 kadar eserden yararlanılarak birçok eklerle çevrilmiştir: Nuruosmaniye Ktp., No. 1770; Millet Ktp., şer'iyeye, No. 293, 294, 295; Ankara Genel Ktp., No. 397.

²³⁴ *İrşadü'l-Mülûki ve's-Selâtin*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, No. 1916.

²³⁵ *Kitabü'n fi'l-Fıkh*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, No. 1360.

²³⁶ *Kitabü'n fi'l-Fıkh bi Lisani't-Türki*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, No. 1451.

²³⁷ *Mukaddime-i Salât*, Süleymaniye Ktp., Hamidiye No. 550/1; Millet Ktp., şer'iyeye, No. 453.

²³⁸ *Fıkh Kitabı*, Konya Yusuf Ağa Ktp., No. 5059 (7-407) bkz., Abdülkadir İnan, *Türk Dili* dergisi, 1956, sayı 33.

İsmail, İsfendiyaroğullarından *Hulviyyat-ı Şâhi*²³⁹ (fıkıhdan salât konusu, nezir, sadaka, tesbih, tehlil, zekât, oruç, hac).

*Kitabü'd-Da'vâ*²⁴⁰ (fıkıh, fetvalar mecmuası), Mısır'da Çerkes hükümdarları zamanında.

*Kitabü't-Terceman*²⁴¹ (fıkıhdan nikâh konusu), yazar Kutbeddin İznikî'nin *Mukaddime-i Salât*'ından yararlandığını, *Vikaye*, *Hidaye* ve *Nihaye*'den de aktardığını söylüyor.

Rızaî, *Nazmü'l-Leâl*²⁴² (*Tuhfe-i Salât*, manzum, *Mevâkif Şerhi*'nden kimi sorunlar, İmam-ı A'zam kelâmı), yazıldığı tarih: H. 1098=M. 1686.

Ed'ye, Evrad ve Ezkâr kitapları:

Ed'ye duanın; evrad, *Kur'an*'da okunagelen cüzü' ve her zaman dilde dolaşan söz anlamındaki "vird" in; ezkâr da, Tanrı'nın adını anma anlamına gelen "zikr" in çoğuludur. Duanın, belirli zamanlarda *Kur'an* okumanın, Tanrı'nın adını anmanın dinî hayattaki önemi çok büyüktür. Peygamber'e edilen duaya salât derler ki çoğulu "salavât"tır.

Peygamberle ilgili dualar üzerine yazılan en önemli eser, Cezûlî Ebu Abdi'llah Muhammed Abdurrahman b. Süleyman İbni Ebi Bekir (ö.H. 854=M. 1450) in *Delâilü'l-Hayrât ve Şevâriku'l-Envâr*²⁴³ adlı eseridir.

Eserde istiğfar, ihlâs, Fatiha, Esmâü'l-Hüsna ve Esmâü'n-Nebi'den sonra, haftanın her gününde Peygamber'e edilecek dualar sırasıyle yer alır.

Eserin Kara Davud tarafından yapılan şerhinde, Peygamber'in doğuşu, mi'racı, mucizeleri, cuma gününün erdemleri, kimi evliya ve enbiya menkabeleri, risalet ve nübüvvet, tefsir ve te'vil ayırımı konuları da eklenmiştir.

Dua kitaplarında başlıca duanın erdemleri, koşulları, zamanları, sabah ve akşam vakitlerinde, yatarken, yerken, içerken, abdes alırken, ezan din-

²³⁹ *Hulviyyat-ı Şâhi*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, No. 1140, 1141, Süleymaniye Ktp., Esat Ef., No. 670.

²⁴⁰ *Kitabü't-Da'va*, Millet Ktp., Feyzullah Ef., No. 1036.

²⁴¹ *Kitabü't-Terceman*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, No. 1047.

²⁴² *Nazmü'l-Leâl*, Konya, İzzet Koyunoğlu Ktp.

²⁴³ *Delâilü'l-Hayrat*, Kahire, Mat. Medarisü'l-Özbekiyye 1256; Kahire, 1277, 1289, 1294, 1296, 1297, 1299, 1302, 1304, 1305; İstanbul, 1264, 1273, 1275. Türkçe şerhleri: Davud-zade Mehmed (Kara Davud) (ö.H. 948=M. 1541)in şerhi: İstanbul, Darü't-Tibaati'l-Âmire, 1255; Salih Kudsî Tokadı'nın şerhi, Bayezit Ktp., Veliyyedin No. 699, İsmail Kemal Sadık Paşa (ö. H. 1310=M. 1892)nın şerhi, (manzum): Süleymaniye Ktp., Dügümlü Baba.

lerken, mescide giderken okunacak dualar, oruç, zekât, haç, sefer, gazâ, ata binme, evlenme, hastalıktan korunma, sıkıntıdan kurtulma duaları, istiğfar ve bununla ilgili sûreler, Esmâü'llah ve Esmâü'n-Nebî yer alır.

Dua ile ilgili önemli eserler:

İbnü'l-Cevzî Şemsü'd-din Muhammed (ö.H. 833=M. 1429), *Hısnü'l-Hasîn min Kelâmı Seyyidi'l-Mürselîn* ²⁴⁴.

Kâşifî Hüseyin Vâz (ö.H. 906=M. 1500), *Tuhfetü's-Salevât* ²⁴⁵ (Farsça).

Ebussuud (ö.H. 982=M. 1574), *Dua-nâme* ²⁴⁶.

Kimin tarafından toplandığı bilinmeyen *Ed'îye mecmuası* ²⁴⁷ (her yerde ve her zaman okunacak dualar. Sonunda Nakşbendîyye silsilesi; farzlar, vâcibler, sünnetler, müstahablar, mekruhlar; namazı, abdesti, orucu bozanlar; imanın koşulları, "ef'al-i mükellefîn" vardır).

Belirli konular üzerine ayrı dua kitapları da vardır. Örneğin: yazarı bilinmeyen *Duâü's-Seyfi* ²⁴⁸ (Çağatayca), H. 789=M. 1387'da yazılmış bir mecmua içinde. Yazarı bilinmeyen *Salavât-ı Şerife'nin Fazâili* ²⁴⁹.

Mucizeler:

Peygamber'in olağanüstü hallerinden, peygamberlik alâmetlerinden, mucizelerinden, mucize ile sihir arasındaki ayrımlardan söz eden bir bilim daha vardır ki buna "ilm-i Emâretü'n-Nübüvve" denilir. "İlm-i İlâhî"nin dallarından ve "ilm-i kelâm"ın bölümlerindedir. Böyle olmakla birlikte başlıbaşına bir bilim sayılır.

Türlü konulardaki ilmî eserlerde Peygamber'in mucizelerine yer verilmiş olmakla birlikte ayrıca bu konu üzerinde duran eserler de vardır. Mâ-

²⁴⁴ *Hısnü'l-Hasîn*, Kahire, 1279, 1315; Cezayir, 1328. Eser Musa b. Hacı Hüseyin İznîkî (ö. H. 833=M. 1429) tarafından *Hısnü'l-Hasîn fi Minheci'd-din* adıyla Türkçeye çevrilmiştir: Millet Ktp., şer'îye No. 74; Ankara D.T-C. Fak. Ktp., İsmail Saib Ef. No. 1/3331, istinsah tarihi H. 856=M. 1452. *Keşfü'z-Zunun* (c. 1, s. 670) da *Hısnü'l-Hasîn*'in Yahya b. Abdî'l-Kerim tarafından *Misbâhü'l-Cenan* adıyla Türkçeye çevrildiği yazılıdır.

²⁴⁵ *Tuhfetü's-Salevât*, Okçu-zade Mehmed Şâhî (ö.H. 1039=M. 1630) tarafından Türkçeye çevrilmiştir: Süleymaniye Ktp., Esat Ef., No. 278.

²⁴⁶ *Duâ-name*, Süleymaniye Ktp., Esat Ef., No. 3384, yk. 41-46; Süleymaniye Ktp., Fatih, No. 5419, yk. 1-22; Süleymaniye Ktp., Laleli, No. 1534, 3647.

²⁴⁷ *Ed'îye mecmuası*, basılmıştır, tarihi yeri ve toplayanı yoktur.

²⁴⁸ *Duâü's-Seyfi*, Süleymaniye Ktp., Reissülküttab, No. 1163, yk. 199-203

²⁴⁹ *Salavât-ı Şerife'nin Fazâili*, Ankara TDK Ktp., No. A/33.

verdî Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed (Şâfiî) (ö.H. 450=M. 1058)in *A'lâmü'n-Nübüvve* adlı eseri en tanınmış olanlarındandır.

Bu konuda Türkçe yazılmış eserlerden birkaçı:

Yahya Bostan-zade, Tirevî (ö.H. 1049=M. 1639), *Gül-i Sad-berk*²⁵⁰ (yüz mucize).

Nâyî Osman Dede (ö.H. 1142=M. 1729), *Ravzatü'l-İ'câz fi'l-Mümtaz*²⁵¹.

İbrahim Nazîrâ (ö.H. 1188=M. 1774), *Mu'cizâtü'n-Nebevî*²⁵².

Yukarıda belirttiğimiz konulardaki dinî eserlerimiz sayılamayacak kadar çok olmakla birlikte, bu özet ve bu özette yer alan tanınmış başlıca eserler, dinî edebiyatımızın çeşitleri ve başlıca ürünleri hakkında bir fikir verebilir.

²⁵⁰ *Gül-i Sad-berk*, Süleymaniye Ktp., Lala İsmail, No. 368; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, No. 3390.

²⁵¹ *Ravzatü'l-İ'câz*, Topkapı Arkeoloji Müzesi Ktp., No. 252.

²⁵² *Mu'cizâtü'n-Nebevî*, Bayezit Ktp., Veliyyedin, No. 816.